

ДЎСТЛИК КУТУБХОНАСИ

ХАЛҚЛАРИ ПРОЗАСИ

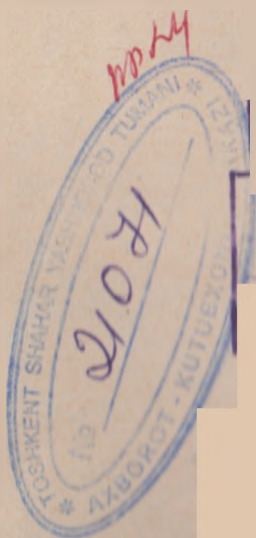

821.161.1
161

АЛЬБЕРТ ЛИХАНОВ

ТОШҚИН

Қиссалар

Ғафур Ғулом

1980

84P
J161

Р е д к о л л е г и я

В. ВОЙҚОБИЛОВ, И. ҒАФУРОВ, ҲАМИД ҒУЛОМ, З. И. ЕСЕН-
БОВЕВ, В. Й. ЗОҲИДОВ, ЗУЛФИЯ, М. ҚУШЖОНОВ, МИРМУҲСИН,
Н. САФАРОВ, Р. А. САФАРОВ, Р. ФАЙЗИЙ, П. ШЕРМУҲАМЕ-
ДОВ, О. ЁҚУБОВ, К. ЯШИН (Редколлегия раҳбари)

САЛОМАТ АЗИМОВА
таржимаси

Лиханов Альберт.

Тошқин: Қиссалар. Тарж. С. Азимова.—Т.: Адабиёт ва санъат
нашр., 1980.—448 б.

— (Дўстлик кутубхонаси. **Ўзбекистон** халқлари прозаси/Редкол.:
К. Яшин (раҳб.)).

Ўзбекистон Ҳомсоғи мукофоти лауреати, таниқли рус ёзувчиси Альберт Ли-
ханов болалик ва ўсмирлар ҳаётини самимий ҳикоя қилувчи асарлари билан
китобхонларга яхши таниш. Адиб ҳар бир янги асарида жиддий ижтимоий
ва ахлоқий масалаларни ўртага қўяди.

Мазкур китобга А. Лихановнинг «Алло», «Қуёш тутилиши» ва «Тош-
қин» қиссалари киритилди.

Лиханов Альберт. Паводок. Повести.

84P7

Д 70302—213
М 352 (04)—80 128—80 4702010200

© Издательство «Современник», 1977 г.

© Ғафур Ғулом номидати Адабиёт ва санъат нашриёти, 1980 й.
(Тарж.)

БИРИНЧИ ҚИСМ

ТУҶСАРИҚ РАНГЛИ САМОЛЁТ

1

Оркестр муборакбод музыкасини ижро этмоқда эди, музика тугарагининг аъзолари хурсандчилик билан қипқизиб дунжларини шишириб, тантанали куйни завқ билан чалишарди. Кимдир унинг биқинига астагина туртиб қўйди, кимдир елкасига қоқди, лекин у ҳеч нарсага эътибор бермас, бутун вужудидан тер оқар, фақат нима учундир бурнининг учи совуқ қотарди, у пешонасига осилиб тушган сочинин бошини бир силкиб орқага ташлади ва саҳна томон югуриб кетди.

Серёжа одамлар олдидан ўтиб бораркан, ҳамма унга тилиб турарди. У ўз шарафига чалинаётган музика ва қарсақ садоларидан, улкан залга ёғду сочиб турган анима хил чироқлар, кўзни қамаштирувчи қандил нуридан тўд ўзини йўқотгандек бўлди. У ҳамон саҳна томон учиб борар, лекин бу парвоз унга поёнсиздек бўлиб туюлар эди.

Кейин у кўзни қамаштирувчи саҳна чироқлари рўпарасига пайдо бўлди. Ҳамманинг кўз ўнгида бўшашганини, серрайиб қолди. Ўз қаърига тортиб олувчи чуқурликка ўзашан чайқалиб турган ҳаяжонли залга қўрқув билан қараб қолди. Нималарнидир пичирлашиб ўтирган саҳна президиумига ўгирилиб қаради.

— Ассалой мукофот,— деди ниҳоят сепкил юзли одам — Мутлақ рекорд ўрнатган Сергей Воробьевга тўғрилишти. Унинг бензин билан ишловчи моторли самолёт модели ҳаво оқимининг йўналиши ёрдамида бир юз Ангирма километргача учиб борди! Унга мукофотни, исми ва фамилияси ёзилган қимматбаҳо соатни

Совет Иттифоқи Қаҳрамони, биринчи класс учувчиси Юрий Петрович Доронин топширади.

Бутун залини қарсақлар шовқини босиб кетди, баланд бўли, йўғон бурун Доронин Серёжага кенг ва дағал қўлларини чўзиб, тўс-тўполонда: «Табриклайман!»— деди ва бирин-кетин унга бир талай фахрий ёрлиқларини: ўсмирлар ва катталар ўртасида биринчилиқни эгаллагани учун, комсомол номидан, мутлақ рекорд учун, яна қандайдир фахрий ёрлиқларни топширди, ҳар сафар фахрий ёрлиқ топширилганда залда самимий кулги кўтариладди. Қаҳрамон ярқираб турган совринни соат билан топширмоқчи бўлганда залда кулги авжига чиқди, чунки Серёжанинг қўллари хилма-хил мукофотлар билан тўлиб-тошиб кетган эди.

Доронин қўлини кўтарди, ҳамма жим бўлиб қолди. Залга шундай сукунат чўкдики, ҳатто қандилда осилиб турган попуқларнинг майин шилдирашигача эшитилди.

— Болалар!— деди учувчи.— Бу донғи кетган самолёт!— У қанотлари синиб кетган, Серёжага мутлақ рекорд ғалабасини келтирган тўқсариқ рангли самолётчани кутарди.— Уни учган жойидан бир неча километр узоқликдаги ўрмондан колхозчилар топишди.— У Серёжага ўғирилди.— Сергей Воробьевнинг учувчи бўлишни орзу қилаётганини менга айтишди. Унинг учувчи бўлишига ишончим комил, чунки ҳар бир орзу йўлида инсоннинг ўзида ирода ва ишонч бўлиши керак. Бугун биз Серёжанинг биринчи ғалабасини байрам қиляпмиз. Вақти келиб уни бундан ҳам муҳимроқ ғалабалари бўлади. Сизларни ҳам шундай ғалабаларни қўлга киритишга чақираман!

Серёжа орқасига қайтди, яна қарсақлар авжига чиқди, бу унинг ҳаётида энг қувончли воқеа эди.

2

Бир оз бўлса ҳам боши айланди.

Шон-шўҳрат! Сени қара-ю, Серёжа уни ҳеч бир кутмаганди. Унга ҳеч бир тайёргарлик ҳам кўрмаганди — қарабсизки, у тўсатдан худди бурун сингари шиддат билан, сел-тошқини сингари ёпирилиб келди.

Умуман олганда, бу қандай шон-шўҳрат бўлсин! Тасодиқ, холос! Худди лотереядан ютгандай гап! Чунки кузга кўринмас уша шиддатли шамол оқими ҳар қан-

дай моделини ўзи билан учириб кетиши мумкин эди-ку, кейин уни машҳур модель яғаб, ҳар қандай откриткага шунгори осмонда учиб кетаётган алфозда, атрофларига тиклаб ҳал ёпиштириб расминини чизиб кўрсатиш мумкин эди! Таъом-нассалом! Ёнилги тугаб, моторнинг учиб қолгани ҳам ҳеч гап эмас. Умуман олганда, бу омад келиши, шунчаки шон-шухрат эса бундай бўлмайди, шон-шухратини унинг меҳнат қилиб, пенсона тери билан қулаб қиритишининг керак. Агар у бошқарувчи модель бўлганида ҳам бошқа гап эди, ҳеч бўлмаганда ердан туриб, уни радио орқали бошқарилса ҳам майли эди. Бу ерда-чи. Худди лотерея аппаратинини айлантириб, билетинини оласану — мана сенга ютуқ, гражданин: соат, бирини ва бир даста ёрликлар.

— Менимча, сен мағрурланиб кетяпсан,— деди Галла Васина,— бодий қилиб айтганда. Васька,— ҳалитдан терданипсан!

У Серёжадан бир метрча нарида борарди, шунинг учун ҳам у қизни бошдан-оёқ кузатиши мумкин: тим қора сочилари оёқсизига тушиб турибди, Васька ўгирилиб қарага борми, унинг қора шахло кўзлари одамни тетиб юборгудек бўлади.

— Чин самурай сўзи!— кулди Серёжа.— Биласанми, бит ҳар бир моделга табличка ёпиштирамиз: топиб олинган тақдирда фалон жойга, фалон кимсага қайтариб юборишинингизни илтимос қиламиз деб, лекин қасам ичмаман, ҳеч ким бу ёпиштирилган табличка керак бўлиб қолганини хаёлига ҳам келтирмайди.

— Ҳар ҳолда ёпиштирар экансизлар-ку?— дейди қиз ишонмасдан.

— Қонда бўйинча шундай қилиш керак!— дейди Серёжа.

У ажабланиб ўзининг тўқсариқ самолётига қарайди, уни ўзига ўзи ишонмайди.

Унинг модели шундай учдики, худди спорт самолёти шунгори булутлар орасига шўнғиб кетди. У ўз моделининг кетидан қувиб кузатиши керак эди. У шундай қилди, самолёти қандайдир маневр қилиб кўздан ғойиб бўлигунча кўзини осмондан узмай югурди. Модели кўздан ғойиб бўлгач, Серёжа хафа бўлиб кетди, ахир у мусобақадан чиқиб кетган эди-да, лекин бир ҳафтадан кейин тўқсариқ самолёт моделини юк машинасининг шафери олиб келди. Самолёт моделини унга қишлоқ

советида беришганини айтди ва қишлоқнинг номини маълум қилди. Бир юз йигирма километр!

Мана энди бўлса Серёжа қанотлари синган ўз қушини қўлда кўтариб келмоқда, кўзларига ишонмай, унга ажабланиб қарайди!

— Доронинга қойилман!— дейди Серёжа завқланиб.— Довюрак инсон! Душман самолётини чилпарчин қилган.

— Лекин гапнинг очиғини айтганда, сени Доронинингни,— дейди баҳслашиб Васька,— артистка Доронинага нисбатан шон-шуҳрати камроқ.— У кулади.— Сен қизиқсан! Замонлар ўзгариб кетган!

Ҳа, замонлар ўзгариб кетган, дейди ўзига-ўзи Серёжа. Чунки ўша қаҳрамон Доронин энди икки қаногли оддий самолётчада учади. Ҳолбуки, бир вақтлар фашистларнинг додини берган! Лекин у Васька билан баҳслашишни давом эттиради:

— Шундай дейлик, майли, шундай бўла қолсин! Лекин бундай йўл билан баҳслашиб бўлмайди! Сенинг саволингга жавоб сифатида айтаманки, сени Доронинингни Гагарин билан тенглаштириб бўлмайди.

— Қарий бошлабсан,— Галинанинг кўзлари Серёжани зимдан кузатади,— катта бўлганингда жуда ҳам қуруқ, мақтанчоқ бўлсанг керак,— у кафтларини кўрса-тиб писанда қилади,— ёки техник раҳбар бўлсанг керак!

— Бўламан,— кулади Серёжа,— авиация учун гуманитар маълумот озлик қилади.

У Васькага кўзини қисади ва уйи томон югуриб кетади.

3

Серёжа хонага кириши билан уни хонаки музыка овози ҳайратга солди:

— Труу-ру-ру-ру-ру-ру! Ру-ру-ру-ру! Труу-руу-у-у-у-у!

Онаси журнални карнай қилиб чалмоқда. Олег Андреевич тароғини чалаяпти. Нина хола бўлса қошиқ билан лаганини поғора қиялпти.

Онноқ қилиб крахмалланган дастурхон Серёжанинг кўзини қамаштиради, унинг устида турган шишанинг оғзидаги тилла ҳал йилтирайди.

— Шундай қилиб,— дейди Олег Андреевич, — тантанали анфатни очик деб эълон қиламан!

У милиция кийимида, погонларида эса майорлик юлдузи порлаб турибди. Серёжа ерга ўзининг ажойиб моделини қўяди, меҳмонлар ёрлиқларни, соатни, совринни худдан кечиришади.

— Омад учун,— дейди Олег Андреевич.— Чемпион учун!— Шиша оғзидаги пўкак зарб билан шифтга урилади, кучли фонтан сингари шампан виноси шишадан отилиб чиқади.

Серёжага ҳам қуйишади, фақат қадахнинг энг тагидан, бир неча томчигина, холос. Худди шарбат сувига ўхшаш ичимлик Серёжанинг томоғига тегиши билан уни бир оя қиздиради, у соатини қўлига олиб созлаш мақсадида бурайди, қўлига тақиб, Олег Андреевичнинг соати билан ўз соатининг тўғрилигини солиштиради, кейин радиони қўяди.

Ана шу бўлиб ўтган ғаройиб воқеага ҳеч бир ишонч келмайди.

Мана: онаси унинг ёнига ўтириб Нина холаси билан суҳбатлашмоқда, куляпти, папиросини қўлига олиб юмшатиб ўйнаб турган бир пайтда, унинг овози радио орқали янграйди. Колхозлар ҳақида, ким қандай дон экадгани, бу ишда кимлар олдинда бораётгани, заводалар ҳақида, одамларнинг ишлари ҳақида гапиради; ёки бўлмаса ёқимли музика садоси остида ҳикоя ўқийди.

Ҳаммасидан ҳам Серёжага ҳикоялар ёки шеърлар оқибди. Чунки онаси уларни қандайдир завқ билан ўқийди. Шонилмасдан, оҳиста ўқийдики, одамни сел қилиб юборади. Худди артистка сингари ўқийди.

Шахсан у — Серёжанинг ўзи, онаси билан артистка ўртасидаги фарқи билмайди. Артистка фақат сахнага чиқати, онаси бўлса радиога, лекин дикторнинг артисткадан нима камлиги бор? Ҳеч қандай. Масалан, ёз фиёлини ойнайлик, онаси дам олгани кетганда унинг ўрнига қандайдир артистлар ишлашади. Онасининг сўзи билан айтганда: пул ишлашади. Лекин улар онасига инебатан юз бор ёмон ўқишади. Картошка ҳақида гапиргудек бўлиб, худди декламация қилиб шеър ўқигандай завоқ билан гапиришади, уларни эшитиб худди бадний ҳаваскорлик тўғарагидан эндиgina чиққан ҳансиёр, деб ўйлаш мумкин. Овозларининг беўхшовлиги-

ни айтмайсизми, шундай ясама, шундай чинқироқки, эшитсанг гашинг келади.

Лекин онасининг овози бошқача. Мана, ҳозир у уйида Нина холаси билан гаплашиб ўтирибди, овози-чи, қандайдир бўғиқ, ҳатто дағал эшитилади. Лекин радио орқали бутунлай бошқача янграйди. Кучли ва чиройли янграйди. Нина холасининг таъбири билан айтганда — жарангдор.

Умуман Нина хола онаси тўғрисида яхши гапиради. Уни, ҳақиқий истеъдод эгаси, дейди. Москвалик дикторлардан ҳеч бир қолалиган ери йўқ, дейди. Агар у Москвада яшаганда борми, аллақачон хизмат кўрсатган артистка бўлган бўларди, дейди. Дикторларга шундай ном беришади, тўғри эмасми.

Онаси Нина холасига қўлини пахса қилиб дейди:

— Шу бадбашара ҳусн биланми?

Онаси, нима учундир, қўпол гапиради. Нима учундир, қўпол сўзларни ишлатади. Бу одат унга ярашмайди албатта, чунки унинг ўзи ўзгача. У Серёжа билан ёлғиз қолганда бутунлай бошқача сўзларни топиб гапиради. Чиройли, эркалатувчи сўзлар билан гаплашади.

— Уни кўринишининг ҳеч бир алоқаси йўқ! — Нина хола ғазабланади. — Мақолми биласан-ку: устинг тўзиган бўлса-да, ақлинг бут бўлсин, деган.

— Менда қандай қилиб ақл бўлсин?! — қўшилмайди гапга онаси.

— Сенда ақлинг ва ҳуснингдан ҳам муҳимроқ хислат бор. Сенинг истеъдодли овозинг бор. Бу истеъдод эса кўчада бекорга ётмайди.

Серёжа ўрнидан ирғиб туради, приёмникнинг бурагичига қўлини чўзади ва радио овозини бориचा баланд қилиб қўяди. Ўз аксини ойнада кузатади, қувончли кўзлари қандай порлаб ёнаётганини кўради, у Нина холасини қўллаб-қувватламоқчи, онаси қандай истеъдодли эканини кўрсатмоқчи бўлгандек, кулиб меҳмонларга:

— Келинглар, онам қандай ўқиётганларини эштайлик! — дейди.

Серёжа онасини қўпол сўз, қандайдир яхши бўлмаган, беўхшов гап айтиб, ҳазиллашишини кутмоқда. Лекин онаси сукут сақлаб ўтирибди, фақат у бирор нарсага ишонқирамагандай мийиғида кулиб қўяди. Радиода бўлса онаси колхозчилар ҳақида гапирмоқда, уларнинг картошкани қандай йиғиштириб олишаётгани тўғрисида

ҳикмат қиялпти. Гуё онасининг огзидан сўз эмас, лирик қўшиқ чиқаётгандай. Аввалига гармошка оҳиста чалинади, кейин авжига чиқиб, яна пасаяди. Радио динамикада нимадир шиқиллайди. Серёжа кулиб туриб Олег Андреевичга, кейин Нина холасига қарайди. Улар ҳоҳиш қилган онасини мақташга тушишларини кутади. Лекин улар сукут сақлашади.

— Сен бўлсанг истеъдод дейсан!— кулади онаси.— Бу ерда ўтирганларнинг ҳаммаси истеъдодли.— Шу пайт бирдан тўлқинланиб кетади, ўрнидан сакраб туради.— Қани айт-чи, мана шу хом, пишиб етилмаган нарсани истеъдодли ўқиш мумкинми? Қандай ўқиш мумкин? Сен бунга тушунасан-ку ахир жавоб бер-чи!

Онаси Нина холасига бақиради, уни нимададир айбонлайди, Серёжа бўлса ҳайрон бўлиб кўзларини пирпирайтиди, ахир у ҳаммаси яхши бўлишини истаган эди-да.

— Лекин, Аня,— мулоҳаза билан жавоб беради Нина хола,— сен мендан яхши биласан: истеъдодли нарсани истеъдодли дикторга ўқиш жуда ҳам осон, шундай эмасми? Ваҳоланки, маъносиз, ёмон ёзилган нарсани истеъдодли ўқиш жуда ҳам қийин ва мураккаб! Пала-партиш, наридан-бери ёзилган нарсани ўқиш эса ундан ҳам қийин!

4

Онаси бармоқлари билан папиросни айлантиради, бирор нарса ҳақида ҳаёлини бир жойга йиғиб ўйлайди, кейин дейди:

— Майли, қўйинглар бу гапларни, бир ичайлик!

У қадаҳларга вино қуяди, ўз қадаҳини кўтаради, Олег Андреевичга қараб гапирди:

— Мумкинми, мен қадаҳ учун сўз айтсам!

— Мумкин!— кулади Олег Андреевич.

— Бу қадаҳ сузи фақат аёлларга тегишли, шунинг учун аёллар қадаҳи деса ҳам бўлади,— дейди онаси,— лекин бу сўзларнинг сиз эркакларга ҳам алоқаси бор, чунки биз ёлғиз, сизларсиз, нима ҳам қила олардик.

У бир неча дақиқа жимиб қолади, шу пайт Серёжа онасига қарайди, қараганда ҳам ажабланади ва кулади: онаси қандай қизиқ гапни айтаркин? Ўзи ҳақидами? Истеъдод тўғрисидами? Нина холаси ҳақидами?

— Шундай қилиб,— дейди онаси Нина холасига қа-

раб.— Биз истеъдод учун эмас, гузаллик учун эмас, ақл учун эмас, балким аёллар бахти учун ичайлик, тушуна-самми бу гапининг маъносига? Сен учун, Нинка, чунки сенинг бахтинг бор. Ва мен учун ичайлик, чунки бу бахт менда йўқ... Лекин у албатта бўлади!

Серёжа онасининг кайф қилиб қолганини тушунади албатта, шунинг учун ҳам у онасига диққат билан қарайди, қараганда ҳам бошқаларга билинтирмай қарайди, у шундай нигоҳ билан қарайдики, онаси буни тушунсин, айтадиган гапини рўйирост айтмасин. Онаси ҳамма вақт ҳам уни сўзсиз тушунади. Лекин ҳозир нима учундир, у Серёжани сезмаяпти.

— Бизга ҳеч нарса керак эмас, Нина, уйимиздан, эримиздан, фарзандимиздан бошқа ҳеч нарса керак эмас.

Онасининг кўзларида ёш йилтирайди, Серёжа буни кўриб чидолмайди, унинг олдига келади ва орқасига ўтиб, елкасидан қучоқлайди.

Онаси чўчиб тушади, кўз ёшларини артади, Серёжани қўлидан ушлаб ўзига тортади ва унинг кўзларига тикилади.

— Сергунька, мен сенга бир сирни очаман,— дейди онаси ва бирдан илтимос қилади:— Агар қўлингдан келса, бунга тушуниб ол.

— Ойижон, нима деяпсиз ўзи, ойижон, нима деяпсиз?— ғўлдирайди Серёжа, буларнинг ҳаммаси вино туфайли, унинг кайфидан онам ўзига келолмаяпти, деб ўйлайди.

— Кўп вақт гапира олмадим, айтишга қўрқдим, эҳтимол ҳали кўп вақт айтмаган ҳам бўлардим, лекин бугун Нина, Олег Андреевич ўтиришибди, уларнинг олдида айтиш қўрқинчли эмас...— Ва бирдан, кутилмаганда тарсаки туширгандай бўлади:— Сергунька, тез кунда мен эрга тегаман.

— Қимга?— сўрайди шу ондаёқ Серёжа.

— Никодимга!— дейди онаси ва шу ондаёқ сўзларини тўгрилайди:— Никодим Михайловичга. У келяпти.

— Қурсдаги ўқишини тугатдими?— сўрайди Нина хола.

— Тамомлади,— дейди онаси.— Эрта-индин келиб қолади.

Олег Андреевич гўё шошилгандай бўлиб, қадаҳларга вино қуяди, ўзи қадаҳини биринчи бўлиб кўтаради.

— Ундай бўлса, Анна Петровна, сиз учун, — дейди.

— Сен учун, Аннушка, — Нина хола курсидан иргиб туради, опасининг олдига келади, уни қучоқлайди, улар икковлон йиғлашади.

Эшик ёчирлаб очилади, унинг қиялаб очилган тешигидан кўк рангли қўғирчоқ юк машинаси, кейин қизил сандалли оёқ пайдо бўлади, шундан сўнг Нина холанинг ўғли Котька бошдан-оёқ кўринади.

— Дада, — дейди у Олег Андреевичга ҳеч нарсадан ҳеч нарса йўқ, — шимол денгизи кемалар учун хавфлими, у ерда снайперлар бор эмиш.

— Нима, нима? — кулади Олег Андреевич.

— Муздан пайдо бўлган тоғлар.

— Айсбергларми?

— Ҳа, ҳа, снайберглар.

Ҳамма кулади. Серёжа ҳам кулади. Кейин чойнакни олиб, ошхонага чиқади. Ошхонадаги эшик тўғри кўчага очилади. Эшикда қаттиқ қилиб занжирга илиб қўйилган эълон турибди, уни кўшни хотин ёзган. Серёжа бу эълонни ёдлаб олган: «Барча граждандардан илтимос, кираётганингизда эшикни ушлаб киринг, у қаттиқ ёпилмасин, бўлмаса менинг каллам ёрилиб, мияларим сочилиб кетиши мумкин». Бу эълоннинг имло хатолари ҳўн эди.

У ҳовли бўйлаб ўтиб бораркан, атрофидаги нарсаларни сезмайдн, ҳар бир қадам сайин, ўзича ўша эълонни хатолари билан ўқийди. «Барча граждандардан илтимос... бўлма-са менинг каллам ёрилиб... мияларим сочилиб кетиши мумкин». Бу сўзлар гўё зарб билан бошига урилади-ю, унинг зарбидан мия чаккасидаги томирлар азоб билан оғрийди.

5

Бадққа боришингни билмасанг ҳам оёқларнинг ўзи олиб боради.

Ўйдан унчалнк узоқ бўлмаган жойда гастроном бор, унинг ҳовлисида эса хилма-хил қутилар айқаш-уйқаш бўлиб ётибди. Модели учун материал қидириб бир кун пулбрга келган эди, қутининг четидаги юпқа тахталар унга модел ясаида жуда ҳам қўл келган эди.

Қутилар бир-бирига тахланиб баланд девор ҳосил қилинн, уларнинг орасида эса унда-бунда узун йўлка-

лар бор. Катта одамлар ўтолмаса ҳам бу ердан болалар ўтиши мумкин. Серёжа йўлкадан ёни билан аста-секин юриб, жонгрок жойни қидиради, бир қутининг торгина четига омонат ўтиради. Бошини орқасига ташлайди ва юқорига тикилади. Қутилар оралигидан осмон кўринади. Кўм-кўк, лекин қуюқлашган кўк гумбази. Унда эса худди тутун сингари булутлар сузиб юрибди. Барра булутлар. Географияда ўқиганди.

Серёжа осмонга қарар экан, булутлар ҳақида ўйлайди. Булутлар ҳақида фикр юритар экан, гўё бу ҳақда унинг ўзи эмас, бошқа бирор кимса ўйлаётгандай туюлади. Ўйлаётган ҳам Серёжа, лекин унинг ўзи эмас, балки бошқа Серёжа. Ҳақиқийси эса сукут сақлайди. Ҳақиқийси гўё қотиб қолгандай, ҳеч бир нарса тўғрисида ўйлагиси келмайди, лекин ўйлаш керак, ўйлаш.

Серёжанинг бириси қутилар орасидан осмонга қарайди, бошқаси эса бутун вужуди билан ерга тикилади, у бутун вужуди, аъзойи-бадани қақшаб оғриётганини сезади.

Никодим! Онаси бекорга тўғрилаб: Никодим Михайлович, деди, оддийгина қилиб Никодим деб тураверса ҳам бўларди. Одатда кишини ҳурмат қилинсагина унинг отаси исмини қўшиб айтилади. Никодимни бўлса Серёжа шунчаки отини айтиб чақираверади. Албатта буни ичида айтади. Энг асосийси ҳам шунда-да, уни дилингда қандай чақиринишда.

Эҳтимол Серёжа унга бекордан-бекорга шундай муносабатда бўлаётгандир. Балким у бутунлай ёмон одам эмасдир, чунки Серёжа уни бор-йўғи бир марта кўрган холос, нима, инсонни бир марта кўриш билан шундай деб бўладими, бунинг устига кап-катта одам бўлса. Балким, Серёжанинг онаси бўлмаганда унга шундай муносабатда бўлмаган бўлармиди.

Онаси ўша учрашувдан кейин, Никодим уларникига меҳмонга келгандан кейин — Серёжа ҳам ўшанда таппишган эди, унинг расмини тошойнанинг бурчагига илиб қўйди. Серёжа ўшанда ҳаммасини тушунганди. Ўшандаёқ онасига:

— Никодимнинг бизга нима кераги бор?— деб айтганди.

Онаси айбдордек Серёжага қаради, унинг олдига келиб, олқасидан ушлади ва кўзларига тикилиб, гўё катта одамга гапиргандек жавоб қилди:

— Сенинг ҳам отанг бўлиши керак-ку!

— Сиз нима?!— қичқирганди ўшанда Серёжа сесканиб, — Ақлдан оздингизми? Менинг отам бор-ку!

Ота! Агар у тирик бўлгандами!

Серёжа тез-тез отасини туш кўрарди. Дам учувчилар осмонга учадиган пайтда киядиган бош кийимда, дам учувчилар юрганда енгларини шимарган кўйлакда. Бундай расмлари солинган учувчиларнинг кўринишини Серёжа «Огонёк» журналичидан қирқиб олиб ўзининг каравоти тепасига осиб қўяди. Ёки бўлмаса Чкаловнинг расми — у оқ кўйлакда оғзини очиб кулиб турибди. Бундай расм Серёжанинг каравоти тепасида бор. Юрий Гагарин-чи — одамлар уни қўлларига кутариб эъзозлашмоқда, бундай расм ҳам бор, отаси-чи, отаси учувчилар кийимида, елкасида майорлик поғони, шамолда ерга тушиб кетмаслиги учун фуражкасини бир қўли билан маҳкам ушлаб олган.

Отаси кўлиб турибди, нима учундир сассиз гапиряпти ёки бўлмаса сукут сақлаб турибди; Серёжа отасини кўрдими, ўша куни унинг омади келади. Мактабдами ёки тўғаракдами иши юришиб кетади. Жуда бўлмаса уни ўша куни кайфияти чоғ бўлади.

Фақат бир нарсга қизиқ, отаси унинг тушида донм ҳар хил бўлиб кўринади. Ҳар хил қиёфада тушига киради. Лекин бунга Серёжа ўрганиб қолган. У шундай ҳам билади; тушига учувчи кирдими — бас, ўша унинг отаси. Унинг афт-ангори қандай бўлишининг аҳамияти йўқ. Бунини шундай ҳам тушунса бўлади. Чунки Серёжа отасини ҳеч қачон кўрган эмас. Серёжа туғилмасданоқ отаси ҳалок бўлган.

У сиповчи-учувчи бўлган. Ўшанда улар кичик бир шаҳарчада туришарди. Шаҳарча ҳам эмас, посёлка. Бу ер бўлса авиазаводники эди. Отаси ҳарбий самолётларни сиповдан ўтказган.

Кунлардан бир кун у кета туриб, хайрлашниш олдида онасини ўнган, ҳар галгидек қўлини кутариб хайрлашгани. Онаси бўлса, одатдагидек деразанинг олдида ўтириб ўчиётган самолётларни кузатган. Ўша куни уч самолёт учарди. Улар кичик думлари билан худди уч бурчакка ўхшаб кетишарди. Учувчан геометрия. Ёки бўлмаса донгиз қиялигига ўхшаш бир нарсдай. Онаси шу учбурчаклар осмонни қандай ўлчашаётганини кутган. Кейин улардан бири ер томон туша бошлаган.

Лекин тушганда ҳам ғоят тезлик билан туша бошлаган. Ва ерга аганаб кетган. Онасининг айтишича, гўё осмон бирдан қизил тусга кирган. Қон тусига.

У эгннда нима бўлса, шу билан бу ердан кетиб қолган, ҳатто буюмларини чамадонга ҳам солмаган, станцияга чиққану биринчи дуч келган поездга утирган. Поезддан тушиб, онаси отга миниб қишлоққа — бувисиникига йўл олган, уйнинг остонасига етар-етмас, Серёжа туғилган.

Серёжа вақтидан икки ой илгари туғилган, у отасидан кейин кетма-кет ўлиши керак эди. Лекин онаси ва бувиси уни омон сақлаб қолишган.

Онасининг бу ҳикояси Серёжанинг доим кулгисини келтиради. Уни қандай омон сақлаб қолишганини биласизми? Ғоят қизиқ бўлган. Рус печида. Печкани бир оз қиздириб, унинг устига Серёжани қўйишаркан. У шундай қилиб печкада икки ой яшабди.

Отасини бўлса у кўрмаган. Отаси ҳам уни кўрмаган. Серёжанинг ҳаёти отасининг ҳаёти тамом бўлгандан кейин бошланган.

Мана шунинг учун у отасини доим ҳар хил қиёфада кўради...

Серёжа юқорига қарайди. Қуёш уфқ ортига утиб, кўчага қоронғи туша бошлади. Осмон бўлса ҳамон кундузгидек ёруғ, булутлар қуёш нурида ярқираб турибди. Бундай манзарани у бир неча бор кузатган. Осмон ва булутлар ерга нисбатан бир оз кечроқ қораяди. Ер қуёшга ўз соясини ташлайди, лекин бу абадий эмас.

Эртага яна тонг отади, яна бутун борлиқ ярқирайди.

Серёжа совуқ ҳаводан нафас олади. Хафачилик худди оқшом сингари сўнади.

У чойнакни қўлига олиб, ўрнидан туради. Бориш керак. Уйга, онасининг олдига. У онасининг кўчада югуриб, таниш-билиш болалардан, Серёжани кўрмадинглари, деб сўраётганини кўз олдига келтиради, кураклари орасидаги елкасига ҳам совуқ теккандай бўлади. У онасининг пучуқ бурнини, гўё қуёшда қорайган силлиққина юзини, қўрқувдан ваҳимага тушган кўзларини тасаввур қилади. Қани энди онаси ўз ўғлини яхши кўрганини биров билса. Онасини эса ўғли яхши кўрганини. Мана, у отасиз яшаяпти — бу аламли бўлса ҳам, чидаш мумкин, лекин онасиз-чи, буни хаёлга келтириш-

нинг ўзи маҳол. Онасиз у ҳеч қачон яшай олмаган бўларди!

Серёжа фанер қутилар орасидаги йўлкадан орқага қайтишга ҳаракат қилганди, бирдан қаеридадир оғриқни ҳис қилди. Қутидан чиқиб турган ўткир учли мих билагини тилиб юборган, шу ондаёқ пайдо бўлган оғриқ уни ҳушёр қилганди.

Никодим!

Никодим худди шу михни эслатарди.

6

Онаси уйда енгилгина энгашиб, оғзидаги папиростутуни кўзига кирмаслиги учун бир кўзини қисиб, тоғорага идишларни солиб юваётганди.

Серёжа кириб келганда онаси унга кўзларини каттакатта очиб қаради-да, бир оз жим тургач, мулойим пичирлади:

— Мен ўйлабманки, сен тушунасан деб...

Серёжа жавоб бермади.

У ечиниб ўзининг девор тагидаги каравотига ётди, ярасидан ҳамон қон оқмоқда, у Никодимнинг расмига тикилди.

Шундай одамлар ҳам бўларкан, афтига қараб ҳеч нарса деёлмайсан. Кўзлари кичкина, кўм-кўк, сочлари қандайдир оқ аралаш, сийрак, орқасига қараб таралган, қўлоқлари диккайган — бир жуфт отқўлоққа ўхшайди. Онаси унинг нимасига учди экан?!

Серёжа ойнадан кўзини олиб ўгирилади ва журналлардан қирқиб олган расмларига қарайди.

Гагарин, Чкалов, учувчилар ўз кийимларида. Уларнинг ҳаммаси бир бўлиб — Серёжа учун ота.

Хафалик алами кўкракни қисарди. «Бу қандай гап? — ўйлади у. Онаси бутун умр бўйи отаси ҳақида гапирарди, унинг қандай ҳалок бўлганини қайтаргани қайтарган эди, Серёжа отаси қандай ҳалок бўлганини лоним кўз олдига келтирарди, келтирганда ҳам гўё ўзи кўргандай тасаввур қиларди — энди бўлса томдан тараши тушгандай Никодим пайдо бўлди! Эҳ, она!»

Серёжа расмларга қарайди. Бу расмлар онасининг ҳикояси сабабли тупланган! Унинг таъсири билан расмларини деворга ёпиштирган ва учувчи бўлишга аҳд қилган. Учувчи бўлганда ҳам худди отаси сингари.

Авиомодел тугарагига ҳам онаси туфайли ёзилганди. Тугаракда авиомодел ишининг икир-чикирларини бир урганиб олсин, кейин планеристлар мактабига боради, уқнидан ажралмаган ҳолда учувчи бўлади. Кейинчалик учувчилик билим юртига киради. Ёки авиация институтига кирса ҳам бўлади. Лекин бу масалада ўйлаб кўриш зарур, чунки уқини ДОСААФ мактабида, билим юртида ўқимасдан ҳам ўрганса бўлади, аммо самолётлар конструкциясини чизиш уни жуда қизиқтиради.

Тугаракда ўтирасан — ҳаммасқ сув қуйгандай жимжит. Самолёт моделининг ассий қисмини бамбук дарахти ёғочидан ясалади, уни эгиш учун спирт билан ёнувчи чироққа тутасан ёки модел қанотини юпқа қоғоз билан ёпиштирасан. Қазеин елимининг ҳиди бутунлай бошқача, бошқа елимларга ўхшамайди: худди авиациянинг ҳиди келиб туради.

Серёжа ўзининг тўқсариқ самолёти моделига қарайди, у эса ерда дабдаласи чиқиб ётибди, лекин у қаҳрамонлик қилди, ўзича унга қараб мийиғида кулади: «Қопил, ошна, сендан кутмаган эдим, йўқ, ҳеч бир кутмаган эдим». Моделга тикилиб туриб, бензин билан учувчи, анчагина мураккаб самолётча ясашни ўйлаб кетади. Бундай самолётни тугарак бошлиғи — тенгдоши Роберт билан яшагга қарор қилди, чунки ёлғиз ўзига қийин бўлади бундай моделни ясаш.

Эшик ёжирлайди.

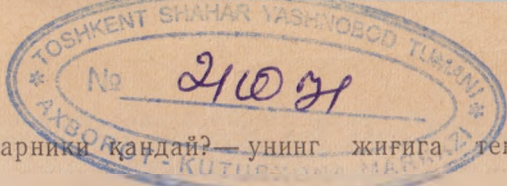
— Уялмайсанми? — сўрайди онаси, унинг каравоти четига ўтирар экан.

У жавоб бермасдан сурилади. Онаси ҳам сукутда. Серёжага қараб тураркан, фикрини бир жойга йиғиб, ниманидир пухта ўйлайди, кейин ўрнидан туриб, миҳга осиглиқ гитарани олади, яна ўз жойига қайтиб ўтиради.

Серёжа онасининг каравотига ўрнатилган йилтироқ шарчаларни диққат билан кузатади. Ана, эскириб, тимдаланиб кетган шкаф, эшиклари очилса доим ёқиллаб овоз чиқаради, девор ёнида турган стол, бир оёғи қийшиқ, шунинг учун ҳам унинг тагига лапанглаб турмасин деб қоғоз қистирилади, бу иш меҳмон келгудек бўлса қилинади. Лекин меҳмонлар келишмаса, у шундай ҳам ишини.

Бувиси келганда онасига жаврагани-жавраган:

— Сени нарсаларнинг одамларникига ўхшамайди!

— Одамларники қандай?— унинг жиғига тегарди онаси.

— Озода, саранжом-сарийшта, тартибли!— шовқин солади бувиси.— Янги квартира, янги мебеллар олишди. Ҳа, майли, квартира олиш қийин бўлсин, лекин шу хонани бундай тартибга келтир, бўя, оқла. Яшагандан кейин бундай одамларга ўхшаб яша,— шундай деб қўлини силтар ва ошхонага кириб кетарди.

— Бу жуда туғри,— маъқулларди онаси бувисининг сўзларини.

Кейин-чи, бувиси кетганидан сўнг латта-лутталарни, сузургини, совунни, қашлоғични олиб келди, ҳатто уйнинг шифтини оқлайдиган оҳакни ва узун чўткани ҳам келтирди, лекин бирдан каравотга ўтирди, папиросини тики, жимгина ўтириб хаёл сурди, кейин ремонт учун тайёрланган ҳамма нарсани йиғиштирди-да, қўшниларига берди.

— Ойи, бу нима қилганингиз?— ажабланди Серёжа.— Фикрингиздан қайтдингизми?

— Тушурдим бу ишларга,— деди кулиб онаси.— Уйнинг шифтига бўйим етмайди деб қўрқаман.

— Ундай бўлса бўёқчиларни чақирайлик!— ажабланди Серёжа.— Шу ҳам баҳона бўлдим.

— Чақирамиз, майли, чақирамиз,— деди онаси. Лекин ҳеч кимни чақирмади.

Уйнинг шифти папирос тутунидан қорайиб кетган, нагори қандай бўлса шундайлигича, шинам бўлмаса ҳам одатдаги аҳволда қолаверди...

Онаси гитара торларини аста-секин чертади, овозини бағдод чиқармасдан куйлайди:

Ён юлдузим, дурдонам¹...

Унинг овози бир оз бўғиқ бўлса ҳам, лекин кучли. Ния ҳоласининг фикрича, «дикторларга хос овоз».

Севгининг оқ юлдузи...

Ҳаммасидан ҳам Серёжа онасининг куйлашини ёқтиради. Одамлар орасидаги олағовурда эмас, балки ма-

¹ Шеврилин Мария Александровна таржимаси бўлган.

на шундай, якка ўзи, астагина куйлаганини яхши кўради.

Юрагимнинг ёлғизи,
Бахтим якка-ягонам.

16

Онаси гитара торларига қўлини қўяди, кулиб сўрайди:

— Сен биласанми, порлаб турган севинч юлдузи ким эканини?

Серёжа бошини «билмайман» деган маънода қимирлатади.

— Сен!— у кулади.— Сен, сен бунга кулма. Ҳар бир куйлаган одам, албатта ўз юлдузи ҳақида ўйлайди. Бундай юлдуз ҳар бир одамда бор. Мен бўлсам сен ҳақингда ўйлайман.

— Нима учун дадам ҳақида эмас?

Онаси унга ажабланиб қарайди, нимадандир хижолат тортади, кейин қатъият билан қайтаради.

— Йўқ, фақат сен тўғрингда.

— Ундай бўлса мен ҳам сиз ҳақингизда,— дейди Серёжа.— Сиз ҳам менинг ёлғиз юлдузимсиз.— У каравотга ўтириб олади.

— Майли, майли,— ғамгин давом этади онаси.— Ҳозирча ёлғиз юлдузинг бўлай. Катта бўлиб, улғайганингдан кейин сенинг бошқа юлдузинг бўлади. Ўшанда мен тўғримда ўйламайсан ҳам.

— Эҳ, сизни қаранг!— Серёжа аччиғланиб онасидан узоқлашади.— Мен ҳақимда шундай деб ўйлайсизми? Мен ахир сизнинг ўғлингизман, сизни қандай қилиб эсимдан чиқараман!— У Никодимни ўйлаб жим бўлиб қолади ва хафа бўлиб қўшиб қўяди:— Сизга ўхшаб эмас!

Онаси сакраб ўрнидан туради, гитарани миҳга илади. Серёжага қарамасдан гугуртни ёқади-да, папирос тутунини куч билан ичига тортади.

— Беговта бўлмай қўя қол, мен бир қарорга келдим. Ҳамма нарса илгари қандай бўлса, шундайлигича қолади. Никодимни бу ерга ҳеч қандай алоқаси йўқ.

Серёжа каравотдан кўтарилади, бўшашганидан жим туради, кейин шикоятнамо тарзда, ишонмасдан, умидвор бўлиб сўрайди:

— Ростданми, онажон?

У Серёжага ўгириларкан, папиросини қўллари билан эғгилаб, ойнанинг олдига боради.

Серёжа эса жим. Онаси ойнага эмас, балки Никодимга қарамоқда. Кейин суратни қўлига олади, Никодимни гўё силагандай бўлади ва бирдан расмни майдамайда қилиб йиртиб ташлайди.

Серёжанинг нафаси бўғзига тиқилгандай бўлди.

— Нима учун?— ажабланади у тирсагига суянганича. Энди-чи, энди Никодимнинг ҳеч бир қўрқинчли жойи йўқ. Ундан заррача ҳам чўчимайди. Яна ўша ойнанинг бурчагида юз йил турса ҳам қўрқмасди.

— Энди унинг нима кераги бор,— жавоб қилади онаси ва деворга бориб чироқни ўчиради.

Қоронғиликда Серёжа ўрнидан бир оз туриб онасини кўрмоқчи бўлади. Ёз фаслининг қоронғи тунисида у онасининг юзини кўради, афтидан онаси кўзларини очиб ётибди. У онасини шивирлаб чақиради, лекин у жавоб бермайди, шунда Серёжа ўйлайди: чарчаб ҳориганидан ғаним уни йиқитди шекилли.

7

Та-та-та-та...

Та-та-та-та...

Серёжа урушни туш кўряпти. Гўё у ўзининг тўқсариқ самолётида учиб, кўринмас душманини қириб ташламоқда. Изиллаётган ўқлар оқ ёғду сингари самолёт теграсидан ўтиб бормоқда, ерга теккан ўқ тупроқни тўнтarmoқда, Серёжа самолётда пастликка шўнғиб бормоқда, самолётнинг бир қаноти сал пастга энгашган, кейин у штурвални ўзига тортади, тўқсариқ рангли самолёт кескин суратда осмонга кўтарилади. Серёжа бунилий кузатса, булутлар орасидан у томон душман самолёти учиб келаётганмиш.

У тепкини босади.

Та-та-та-та...

Лекин ўқлар энди нима учундир нишонга тегмаяпти.

Та-та-та-та...

Демак, ўқлар тамом бўлибди. Ундай бўлса ким отишти? Қора крест? Ҳа, қора крест... Бу душман самолёти...

Серёжа кўриб турибди, душман ўқи, ҳа, душман ўқи у томон отилиб келмоқда. Унинг тўқсариқ самолёти томон ёпирилиб келмоқда.

Серёжа чўчиб ўрнидан туради. Пешонасидан оқаётган тер томчиларини сезади. Ўй димиқиб кетган.

У сесканиб кетади.

Та-та-та-та...

Қора крестли самолёт ҳалиям отмоқда. Йўғ-е, бу бошқа нарса, кимдир эшикни тақиллатяпти. Кўчалар ёриша бошлабди.

— Ойи,— шивирлайди Серёжа,— ойи!

Онаси бошини кўтаради ва қўрқув аралаш сурайди:

— Нима бўлди?!

— Кимдир эшикни тақиллатяпти.

— Наҳотки,— дейди онаси ва эснаб шу ондаёқ ўзига келади.— Ундай бўлса оча қол!

Бўғиқ, димиққан тушдан кейин Серёжа ҳам ўзига келади. Худога шукур, ҳеч қандай крест йўқ. Ҳаммаси жойида. Ўй ҳам, онаси ҳам. У хўрсинади ва эшик томон боради...

Та-та-та-та...

— Ҳозир, ҳозир,— дейди у жавраб, бутунлай хотиржам бўлиб, эшикдаги занжирни бушатади, сўнг инглиз қулфини бурайди, эшик очилади, у шу ондаёқ орқасига чекинади.

Унинг юраги зил кетади. Гўё у яна ухлаётгандай. Гўё бояги қўрқинчли туш кўриши давом этаётгандай, гўё тушининг иккинчи серияси.

Эшикнинг орқасида Никодим турибди.

У кулади, Серёжанинг меҳр билан бошини силайди, кейин олдинга юради ва унга индамасдан қўлини чўзали, Серёжа ҳам худди сеҳрлаб қўйилган одамдай қўлини чўзади.

Аввалига очилган эшикдан ҳеч ким кўринмайди, онаси ҳайрон бўлиб кўзларини пирпиратиб турганида, бирдан Никодим хонага киргач, у ирғиб ўрнидан тураркан, ўзини адёл билан яширади, ўгирилиб халатини устига ташлайди, кейин яна ўгирилиб Никодимга бушашганича, сочлари ёйилиб-тўзиган аҳволда қарайди.

Никодим бўлса гўё ҳеч нарсани сезмагандай столга келади-да, оғир тугунини зарб билан ташлайди, пастга эса чамадошини қўяди.

— Кутмагандинглар-а!— дейди у ўнғайсизланиб.— Эсингиздами, шундай расм бор. Қайси бир рассом чизган. «Кутмагандилар»— шундай деб аталарди ўша расм.

Серёжа эслайди. Қандайдир китобда кўрган. Катта хона, уларники сингари эмас, анчагина катта хона, ҳамми ўз жойида қотиб қолган, чунки остонада чарчаган, бошидаги сочи қирилган одам турибди. Кўринишдан қамоқхонадан келганга ўхшайди. Ёки сургундан. Революционер бўлса керак!

У ерда тушунарли, у революционер. Никодимнинг бунга нима алоқаси бор? Ҳа, ҳа, кутишмаган эди... Тўғри, умуман кутишмаган эди. Нима учун энди бундай? Кутишганди. Ҳатто тайёргарлик ҳам кўришганди.

Онасига қанчалик қийинлигини Серёжа кўриб турибди. У онасининг юзига қараб турибди, онаси ҳам уларнинг нигоҳини сезяпти. Лекин журъат этолмаяпти. Никодимнинг олдига бориб, унга бирдан гапиролмаяпти. Онаси ойнага қараб, шошилганча сочларини тартибга солияпти, Серёжа бўлса Никодим билан яккама-якка турибди.

Меҳмон тугунини еча бошлади. Ечганда ҳам шошмасдан ечяпти.

— Аня,— деди у, кўзларини тугундан узмасдан,— бундай эрта келганим учун мени кечиринглар... Бошқа поезд билан келмоқчи эдим, лекин сабрим чидамади, биринчи кетадиган поездга билет олдим, кечаси келдим, арабг тонг отгунча чидадим ва сизларнинг ҳузурингизга югурганча келавердим... Уйғотишга тўғри келди. Шунинг учун кечиринглар.

— Ҳечқиси йўқ,— бўғиқ овоз билан жавоб қилди онаси ойнадан кўзини узмасдан.

— Кечроқ келмоқчи эдим,— давом этди Никодим,— лекин Серёжани учратишим кераклиги ҳақида ўйлаб қолдим, мактабга кетмасидан олдин уни хурсанд қилай дедим...— У тишлари билан ўша лаънати тугунини ечмоқда, лекин шунда ҳам гапиришдан тўхтамасди.— Аня,— гўлдирайди,— сен Серёжага, ҳм-ҳм, жин урсин, ечилмаяпти... Сен Серёжага ҳамма гапни айтдингми?.. Ҳечқиси йўқ... Айтиш керак... Ҳамма гапни яширмадингми?

Онаси жим турибди.

— Мана, ниҳоят,— вайсади Никодим,— ечдим.— У қоғозни шитирлатиб, бир ўрам нарсани очади, Серёжага ўгирилади, аввалига сув остида сузганда оёққа киядиган узун кавушни, юзга тутиш учун ниқоб ва шўнғиганда кийиб оладиган трубкали асбобни беради.

Серёжа бушашиб совуқ полда бир қўйин совғани ушлаганича қаққайиб, ўзини қўярга жой тополмай турибди. Нима қилишини билолмай гаранг. Кеча Никодим билан хаёлан ажрашганди. Ўша пайтда, онаси унинг расмини йиртиб ташлаганди. Бугун бўлса у ғойибдан пайдо бўлди. Бунинг устига, совғалар тортнқ қияпти. Вайсашдан тинмайди. Онаси бўлса ойна олдида сочини тараб, жим турибди. Гуё ҳеч нарсани кўрмагандай турибди.

Кўрмаяптими! Ҳаммасини кўриб турибди! Фақат кўрқяпти шекилли.

Серёжа бир қарорга келди. У ўзини аҳмоқ қилишларига бошқа йўл қўймайди. Фақат бу нарсаларни қайтариш алам қилади. Сувда сузадиган кавушнинг кукимтирлигини қаранг, худди қурбақанинг ранги! Трубкани айтмайсизми! Ниқоб-чи! Лекин бу нарсаларга алданиш мумкинми? У аҳмоқ болалардан эмас. Бундай чиройли нарсалар тузоғига илинмайди.

Серёжа олдинга қадам ташлаб, совғаларни столга қўйди-да, бўғиқ овоз билан деди:

— Раҳмат, буларнинг менга кераги йўқ.— Кейин қўшиб қўйди:— Мактабга кетишим керак.

Никодим серрайганча Серёжага тикилади, лекин ҳеч кимга қарамасдан Серёжа шошиб-пишиб кийинади. Фақат унга тикилиб туришганини у сезмоқда.

Никодим оғирлигини дам бу оёғига, дам у оёғига ташлаб туриб, унинг онасидан сўради:

— Аня, ўзи нима бўляпти, айт? Ёки сен ўз сўзингдан қайтдингми?

— Ўйлаб кўрдим, бўлмайди,— жавоб қилди онаси, ҳамон сочини тарашда давом этиб.

— Ахир бир ўгирилиб қара!— буйруқ беради Никодим.

Серёжа газабланиб бошини кутаради, бу кимса ўзини бир оз одобли сақлашини айтмоқчи бўлади, ахир ким бўпти ўзи, буйруқ беради. Шу пайт онаси итоаткорона ойнадан ўгирилиб, Никодимга қўрқувдан кўзларини яширишга уриниб қарайди. Онасининг кўзлари ёшга тўлиб турганини у сезади: демак, онаси Никодимга қулоқ соляпти!

— Кечир мени, Никодим!— дейди онаси қўлида ниманидир ушлаб. Серёжа кўриб, у кечаги йиртилган расмларни бир қўлидан иккинчи қўлига олаётганини

пайқайди, ҳа, бу кечаги йиртилган расм қолдиқлари.— Кечир мени!— қайтаради у.— Мен ҳамма нарсани ҳисобга олмабман... Шунинг учун ўз сўзимдан қайтаман.

— Лекин қандай қилиб?— қўлларини кўтаради Никодим.— Биз ахир икки йил давомида хат ёзишиб турдик!.. Келишганимиз бўйича!.. Мана мен келдим!..

У ҳайратда, тутаққанидан юзи қизариб кетган, қўллариниям лавлагиси чиқиб кетганди, унинг бу туришини кўриб, Серёжанинг раҳми келди.

Лекин ундаги раҳм-шафқат шу ондаёқ йўқолди. Никодим Аняга:

— Умуман, Аня!.. Бизнинг бирга яшашимизни сен қўярда-қўймай қисталанг қилдинг-ку. Гапнинг очигини айтганда, мен ахир онамнинг эркига қарши чиқиб, сенга қўн дедим!— деди.

Серёжа кўзларини юмди. Ҳозир онаси лоп этиб портлайди. Никодимни олдига солиб ҳайдайди. Лекин онаси ундай қилмади, у ўнгайсизланиб кулди, ҳеч бир хафа бўлмасдан деди:

— Ҳа, ҳа, Никодим, сен ҳақсан, гапларинг тўғри, лекин менинг қўлимдан келмади... Мен қаршиман...

Никодим Серёжага ўгирилади, ўз чемоданини олиб кишик томон қадам ташларкан, бошқа орқасига ўгирилиб қирамайди. Энди у Серёжага қараяпти. Қараганда ҳам қизариб-бўзарган, қаттиқ сиқилганидан, ҳатто Никодимнинг лаблари титраётганини Серёжа сезиб турибди.

— Бу-чи?— деди Серёжа совғаларни кўрсатиб, лекин Никодим эшитмади. У очиқ турган эшик олдида тўхтаганида, Серёжага қаттиқ тикилиб, бўғиқ овозда:

— Нима учун мени кўргани кўзинг йўқ?— деди.

Серёжа юраги худди қуён сингари сакраб-сакраб ўйноқлаётганини ҳис қилди. Нима учун у бундай? Нима, Серёжа уни ёмон кўрадики? Умуман бундай эмас... Мутлақо... Нима учун уни ёмон кўрар экан...

Серёжа бу гапни эшитиб, жойидан ирғиб тушди. Бу мутлақо бегона кишига оғзини жуфтлаб тушунтирмақчи бўлди, аммо сўз ўрнига унинг бўғиздан хириллаш чиқди, ҳолос.

Эшик тарсиллаб ёпилди.

Никодимнинг оёқ товушлари ошхонадан эшитилмоқда. Кучли йўгон занжир билан боғлаб қўйилган эшик шундай зарб билан ёпилдики, қўшни аёлнинг мия қағиги ўйнаб кетган бўлса эҳтимол.

Ҳаммаёққа жимлик чўкди.

Серёжа бўлса ҳамон ҳайратдан оғзини очганча, томонига келиб тикилган ғам-аламни ютолмай турарди.

8

Май ойи, кўчада ёмғир қуймоқда, худди кузги ёмғир сингари тинимсиз ёғяпти. Томлар тепасидан учаётган булутлар йиртилиб, бўлак-бўлак бўлиб кетганга ўхшайди, шунинг учунми дарғазаб ёғаётгандек. Юракда ғашлик. Об-ҳаводан ҳам, эрталабки гапдан кейин ҳам юрак эзилиб кетяпти.

Серёжа деразадан қарайди, ташқарида ёғаётган шиддатли ёмғирдан атрофдаги уйларнинг сояси аранг кўзга ташланади, қизиқ, гўё бутун табиат Никодимга ачинаётгандек.

Тўғрисини айтганда, нима учун Серёжанинг Никодимни кўргани кўзи йўқ. Майли, шундай дейлик. Маса-лага жиддий ёндошайлик-чи. Нима учун уни яхши кўриши керак? Уларнинг уйига келмоқчи бўлгани учунми?

Серёжа яна ўйлаб кетди. Онасини эслади.

У Никодим уйдан чиқиб кетиши биланоқ орқасидан югурди. Портфелини қўлига олди-ю, учиб кетди. Онаси жавоннинг олдида турганича қотиб қолди. Кўзлари чақчайганича унинг ортидан қараб қолди. Гўё бўшлиққа қарагандай, тикилганича қолаверди. Кўзлари катталашиб, юзлари тўсатдан қаримсиқ бўлиб қолди.

Серёжа томири тортишгандан ўзига келди ва ўғирилди, шу билан хаёлидаги нарсалар унинг калласидан узоқлашди. Синф. Кўм-кўк деворлар. Уқитувчи доска олдида юриб дарс ўтмоқда. Вероника Макаровна, лақаби — Адабиётчи.

Вероника Макаровнанинг ёши анчагина катта, лекин у доим баланд пошнали пойабзал кияди. Оёқлари бўлса ингичка, эҳтимол камқувват бўлса керак, шунинг учун баланд пошнали туфлида доим тебраниб туради. Худди конькида учишни билмаган одамдек, тебрангани тебранган. Адабиётчи, пошнаси баланд туфлиси бўлса ҳам, оддий пайпоқ кияди, худди ўқувчиларники сингари, пайпоқ резинкага боғланган, улар доим айланиб, ёғимланиб тургани турган.

— Қани, ким жавоб беради?— сўрайди Вероника Макаровна, кўзларини сузиб болаларга қараркан: чунки у шанкўр, шунинг учун ҳам кимки орқа томонда

Ўтирса омади келади, узоқда ўтирганларни яхши кўрмайди, исм-фамилиясини эса бирдан эслолмайди. Умуман олганда, у жуда ҳам қизиқ аёл. Мана, у дераза олдида тўхтади ва гўё эслаб турган нарсасини унутди. У синфда турганини, болалардан сураши зарурлигини ёллан чикарди. Синфда жимжитлик. Агар шундай оёйишталик билан ўтирилса, Вероника Макаровна узоқ вақт деразадан ташқарига қараб туриши мумкин. Беш минутча. Баъзан ундан ҳам кўп туриши мумкин. Ниҳоят, у ўгирилади.

— Қани, ким жавоб беради?— қайтаради Вероника Макаровна. Серёжа ўтирган жойида, қўшниси Понти қўлини кутараётганини кўради.

Вероника Макаровна Понтига қарайди, сўнг журналдан Понтининг фамилияси тўғрисида нуқта қўяди ва таптанавор эълон қилади:

— Пантелеймон Карпов!

Понтининг исми албатта қизиқ. Пантелеймон! Ҳа, ҳозир бундай исми ҳеч кимга қўйишмайди. Лекин Понти худди шу нарса билан мағрурланади. Бувасининг хотираси учун унга шундай исм қўйишган. Понтининг буваси эса — Совет Иттифоқи Қаҳрамони. Истеъфодаги генерал. Понтининг бувасини ҳеч ким кўрмаган, чунки у Москвада яшайди, лекин Карп унинг расмини олиб келган. У афтидан ҳам генералга ўхшаб кетади.

— Жавоб бер!— дейди Понтига Вероника Макаровна.

— Пушқиннинг «Каниган қизи» повестида,— гапирди Серёжанинг қўшниси,— ўз жамиятининг икки тинч нақли бор.

— Гринёв — «Динамо»дан, Пугачёв — МАСКдан,— айтибди кимдир синфда; парталар бўйлаб кулги кўтарилиди.

Вероника Макаровна ручкаси билан столни тақиллатади.

— Гринёв — дворян жамиятининг вакили,— шоирона қилиб гапирди Пантелеймон,— у гарчанд деҳқонларнинг душмани бўлса ҳам ўзининг шахсий илтимоси билан Пугачёвга мурожаат қилишга мажбур бўлади.

— Гапирётган гапингни уйла,— дейди Адабиётчи,— нималар деяпсан ўзи, уйлаб кўр.

— Мен шу маънода айтяпман,— қизишиб тушунтиради Понти,— чунки унга Пугачёвдан булак ҳеч ким ёр-

дам бермади-ку. Пугачёв сахий одам эди. Пугачёв деҳқонларининг подшоликка қарши қўзғолонига бошчилик қилди. Фақат у бекордан-бекорга ўзини подшо қилиб кўрсатди. Пушкин унинг ҳалокатга учраганини таъкидлаб ўтади, чунки у даврда ҳали революцион шароит пишиб етилмаган эди.

— Революцион шароит қачон пишиб етилган?— сўради Вероника Макаровна.

— Ун еттинчи йилнинг еттинчи ноябрида,— жавоб берди кимдир ўтирган жойидан.

— Ун еттинчи йилнинг бошларида,— тўғрилайди ўқитувчи,— «Капитан қизи» повестидаги таърифланган воқеалар қачон бўлиб ўтган эди?

— Ун саккизинчи асрда,— жавоб қилади Понти.

— Худди шундай!— тасдиқлайди Адабиётчи ўрнидан турар экан, Понтига ўтириш учун рухсат бериб.— «Капитан қизи» повестида тасвирланган воқеалар,— дейди у,— бир минг етти юз етмиш тўртинчи йилга тегишли ва деҳқонларнинг Емельян Пугачёв раҳбарлигидаги қўзғолонини акс эттиради.

Вероника Макаровна Пугачёв ва Гринёв ҳақида нималарнидир гапира бошлайди, Серёжа бўлса бу пайт Мария Ивановна ҳақида ўйлайди, чунки шу аёл туфайли Гринёв билан Пугачёв ўртасидаги воқеалар бўлиб ўтганди, бўлажак жанг олдидан Гринёв қиличини қинидан қандай тортиб олгани, унинг юраги ўртаб Мария Ивановна олдида ўзини қаҳрамон — рицарь ҳис қилиб, уни душмандан қандай ҳимоя қилмоқчи бўлганини эслайди.

Серёжа бўшашганича синфни кўздан кечиради ва Галинанинг сочини кўриб қолади. «Мана, ким билан гаплашини керак»,— ўйлайди у ва Галяга диққат билан қарай бошлайди. Қиз безовта бўлиб, қимирлай бошлайди, кейин ўгирилиб, унга савол назари билан қарайди.

— Воробьёв!— У Адабиётчининг овозини эшитади ва ҳозир Вероника Макаровна нимани сўрадийкин, деб азобланиб ўрнидан туради. Лекин муаллима:— Нима учун бундай хаёл суриб ўтирибсан?— дейди.

Серёжа елкасини қисади, диққат билан ўқитувчига қарайди.

— Шундай бўларкан,— дейди айбдор кишидек.

Вероника Макаровна ҳам бунн кутилмаганда тасдиқлайди.

— Булади.

Серёжанинг кўзларида бўшашганлик аломати сезилади.

9

Ёмғир шундай қуя бошладики, ҳатто икки қадам олдиндаги одамни ҳам кўриш қийин бўлиб қолди, гўё у ўрмон сингари одамни яширяпти. Қизлар ва ўғил болалар зинадан ўзларини отишади-ю, шу ондаёқ кўздан ғойиб бўлишади. Серёжа кўзининг қири билан Васькани кузатади ва кетидан орқада қолмаслик, йўқотиб қўймаслик учун югуради. Узун оёқли қизни қувиб етишнинг ўзи бўлмайди. Серёжа энди уни чақирмоқчи, кутиб турсин учун қичқирмоқчи бўлган пайтда, Галя қандайдир бегона уйнинг йўлагига ўзини олиб қочади. Серёжа унинг орқасидан югуради.

— Сенга нима керак?— ҳарсиллаб турган жойида сўрайди Галя.

У оғирлигини дам бир, дам иккинчи оёғига ташлаб, гапни қандай бошлашни билмасдан қийналади, керакли гапни сўраш зарурлигини англайди.

— Галы!— тугилиб гапиради Серёжа ва яна қайтади:— Галы!— Ниҳоят ёрилади:— Менинг онам уй-жой қилмоқчи.

— Уй-жой эмиш. Эрга тегмоқчи, дегин,— уни тўғрилайди Васька. Ва яна сўрайди:— Ўзи хоҳлаяптими?

Васька унга диққат билан қарайди, кейин Серёжага юзма-юз яқинлашади.

— Нима қилишни билмайман,— хўрсинади Серёжа.

— У ёмонми?— сўрайди Галя.— Пиянистами?

— Йўқ,— бўшашиб жавоб қилади Серёжа.— Пияниста эмас.— Кейин жаҳли чиқиб тушунтиради:— Менга унинг нима кераги бор, менинг отам бор-ку.

Васька ўйланиб қолади, кейин ёмғирга ўгирилиб қарайди. Унчалик ишонмасдан дейди:

— Лекин эрга сен тегмаяпсан-ку... Онанг тегяпти...

— Унинг эрга тегишини нима кераги бор?— ажабланади Серёжа. Бунга ҳеч бир тушунолмайди: ҳақиқатан ҳам нима учун? Нима, улар шу пайтгача ёмон яшашдими? Наҳотки, улар бир-бирларидан зерикишса? Учинчи одамнинг — уйда бегона кишининг пайдо бўлиши яхши-

ми, буни ахир оддий одам ҳам тушунади-ку, Серёжа ониси билан шу дамгача жуда ҳам яхши яшади, Никодим бўлса уларга халақит беради. Нима, унга ўз баҳолари ҳақида гапирсинми? Ё авиомодел тўгараги ҳақидами? Ёки бўлмаса Серёжа отасига ўхшаб учувчи бўлмоқчилиги туғрисидами?

— Сен қизиқ одамсан!— дейди Галя, Серёжага жиддий қарар экан.— Ониси нима учун эрга тегармиш? Бахт учун, Нима, буни тушунмайсанми? Чунки одам бахт учун яратилган, худди қуш учиш учун яратилгандай, эшитганмисан буни? У ҳали ёш. Унинг ҳали эри бўлиши керак. Ҳимоячи ва суянчиқ керак.

— Худди кампирларга ўхшаб ўйлайсан,— норозилик билан мингиллайди Серёжа, лекин нимадир уни юпатади.— Ҳимоячи ва суянчиқ,— тўнғиллайди.— Менчи, мен?

Галя кулади.

— Сен албатта ҳимоячисан,— дейди у,— лекин суянчиқ эмас. Ҳозирча, албатта. Катта бўлсанг, сен ҳам шундай бўласан.

— Юқори кучланишли токка ишлатилган темир устундайми?— кулади Серёжа.

Унинг юрагида алам бир оз юмшагандай бўлади, ҳақиқатан ҳам Галя кампирлар сингари ҳамма гапни ётиги билан тушунтиради ва кишини юпатади. Улар кириб олган йўлак Серёжаларнинг уйидан унчалик узоқда эмасди. Васьканинга нисбатан анча яқин. Шу пайт у бирдан таклиф қилади:

— Юр, кинога!

Кварталнинг охирида «Колизей» кинотеатри бор. Емғирнинг қалин тумани орасидан реклама чироқларининг ёғдуси порлаб турарди.

Васька розиман деб калласини қимирлатади ва улар югуриб кетишади. Васька билан чопиш мароқли, уни қувиб ўтмаслик учун Серёжа ўзини бир оз тутиб чопади, оғини бўлса ҳам қизнинг олдинда югуришига йўл қўйиб беради. Ҳалқоб бўлиб қолган сувлар ботинкаси тагида зарбга учраб, ён-атрофга сачрайди. Серёжанинг бир сўми бор. Кинога ҳам, кофега ҳам етади бу пул. Ҳатто икки булак қумоқ-қумоқ пирожное олиш ҳам мумкин. У мазадан бўлмаса ҳам, лекин иссиқ кофе билан яхши. У яна Васьканинг охириги сўзларини эслайди. Бу сўзларнинг маъноси ҳақида ўйларкан, ўзини ёмон ҳис қилади.

Ҳақиқатан ҳам тўғри. Эрга тегмоқчи бўлган онаси-ку, масала ҳал қилаётган у. Қандай аҳмоқлик.

— Яна бир гап,— бирдан сўзлаб қолади Васька,— отагини қайтариб олиб кетолмайсан, тўғрими? Шундай бўлганидан кейин нима қилиш мумкин?

Чироқ ўчади, экранда кинонинг кадрлари милтиллаб ўтади.

Серёжа экранга қарайди, лекин унинг калласида бутунлай бошқа нарсалар.

Ҳақиқатан ҳам қанчалик чигал бу масала... Буларнинг ҳаммаси қанчалик аянчли.

Онаси кўпинча: «Ҳаётдаги бор нарсалар худди кинодаги сингари бўлавермайди. Бунга ўзим ишонганман»,— дейди. Бу сўзлар қулоққа кирармиди. Энди-чи? Бошга тушганини кўз кўрар экан...

Серёжа Васькага, унинг мотамсаро сочларига қарайди, буни сезган қиз, ўгирилмасдан унинг қўлига уради.

— Экранга қара.

— Қараяпман,— итоткорлик билан жавоб қилади Серёжа.

10

Ёмғир ўтиб кетди.

Серёжа баланд кулранг иморатнинг олдида турибди. Тепада, томдан баландда тилларанг ҳарфлар ёзилиб ўчаётир: «Почта-телеграф». Улкан соат ярим деворни эгаллаган.

Почтаamt қаердалигини шаҳардагилар яхши билишади, лекин ҳеч қандай ёзувсиз яна бир ташкилот борлигини кўпчилик билмайди, кириш йўли ҳовли томондан бўлган бу идора юқори қаватда жойлашган бўлиб, у радиостанция ҳисобланади — бу муҳим Давлат идораси. Шунинг учун ҳам уни доим қўриқлашади.

Онаси худди муҳим заводда меҳнат қилган одамдай, Серёжа ғурурланади. У ерга фақат махсус рухсатнома билан қўйилади. Шунинг учун ҳам Серёжа қоровулнинг олдига бориб сўрайди:

— Марҳамат қилиб, Воробьевани чақириб беринг.

— Анна Петровнаними?— сўрайди тўппончали аёл. Серёжа унга қараб кулади. Бу Дуся хола. У бугун ишда, зерикмаслик учун кўпинча бирор нарсани тўқиб ўтиради.

Серёжа опасни кутмоқда, бино бўйлаб айланиб юрибди, бирдан сув тўпланиб қолган жойда Нина хола-нинг ўғли Қотъкани кўриб қолади.

Серёжа унинг олдига келиб:

— Салом, Қотъка,— дейди.

— Сергунга биздан саломлар бўлсин,— жавоб қилади гурур билан Қотъка, уни бу ердалигига ҳеч бир ажабланмай.— Сергунъ,— сўрайди у тўхтамасдан кичкина бурини бужмайтирган ҳолда, гуё Серёжа келишини кутгандай,— сенга қўрқинчли эмасми?

— Нима қўрқинчли?— тушунмай сўрайди Серёжа.

— Мама, бу ҳалқоб сувга қара,— дейди Қотъка.— Кўряпсанми, у қандай чуқур. Ҳув анови катта дарахтни кўряпсанми, у қанчалик катта бўлмасин, шу ҳалқоб сувга сийиши мумкин.

Серёжа ҳалқоб сувга қарайди. Бу Қотъка кичкина бўлса ҳам кўзи ўткир экан. Ҳақиқатан ҳам агар бу сувнинг кенглигига қаралса борми, жуда ҳам қўрқинчли. Дарахт ҳам, почтаментнинг бир бўлаги ҳам, ҳатто булутлар ҳам унинг ичига жо бўлиб кетган. Серёжа кўзини юмади. Яна кўзини очади.

— Йўқ, қўрқинчли эмас!— жавоб қилади Қотъкага.

— Бу ҳозир қўрқинчли эмас,— дейди Қотъка,— чунки сен каттасан. Агар сен кичкина бўлганингда эди, ана унда сенга ҳам қўрқинчли бўларди.

Серёжа Қотъканинг калта иштони тасмасидан ушлаб, уни ўзига ўгиради. Қотъка тушуниб, уни қучоқлайди ва қулоғининг орқасини қитиқлайди. Серёжа уни хафа қилгиси келмайди.

— Қўрқинчли!— дейди у.— Яна шундай қўрқинчли бўладик. Менга ҳозир ҳам қўрқинчли бўляпти.

— Сен нимадан қўрқяпсан?— сўрайди Қотъка, лекин жавоб қилишга қўймайди. Унинг пешонаси бужмайган. У ҳамма вақт ниманидир ўйлаб топади.— Мен, масалан, қоплондан, йўлбарсдан, илондан қўрқаман. Илонлар вишиллайти. Лекин мен уларни кўрган эмасман. Фақат кинода кўрганман.

— Қоплонни ва йўлбарсни-чи?— кулади Серёжа.

— Уларни ҳам кинода,— ҳеч бир тортинмасдан жавоб қилади Қотъка. Қотъканинг калласида кўп фикрлар пайдо бўлган, уларни муҳокама қилиш зарур, шунинг учун ҳам у тинмасдан Серёжага гапиради.

— Агар хоҳласанг зағизғонни тутишни ўргатиб қўя-

ман. Медаль шаклида ясалган шоколад қоғозини оласан, узун ипни унга боғлайсан, йилтироқ қоғозни зағизғон ўтирадиган дарахтнинг тагига ташлайсан ва ипни ўзингга томон торта бошлайсан. Зағизғон йилтироқ қоғозни кўриш билан учиб келади, сен бўлсанг, уни имлайверасан. У юради, сен яна ўзингга тортасан. Ниҳоят, зағизғон жуда ҳам яқинга келади, сен уни ушлайсан-оласан.

Котька енгил тортгандай хўрсинади. У эҳтимол Серёжа кетиб қолгудек бўлса бу гапларнинг ҳаммасини сўзлаб беришга улгурмасам керак, деб қўрққандир. Лекин Серёжа кетиб қолгани йўқ, юрагидаги гапларни айтиб олишга улгурди, энди хўрсинса ҳам бўлади. Ҳатто бурнининг тагини артиб олса ҳам бўлади.

— Котька,— сўрайди Серёжа,— сен бу ерга ким билан келдинг?

Лекин Котька жавоб беришга улгурмади.

— Серёжа!— қичқирди йўлакдан туриб Нина хола.— Бу ёққа кел! Мен сени олиб киранман!

Тепада, радиостанция ўрнашган жойда одамлар аста-секин, шовқин қилмасдан юришарди. Ярим овоз билан гаплашишади. Махсус ўрнатилган таблода, худди рентген кабинетида бўлгандек, эшигининг тагига қизил ҳарфлар билан қуйидаги сўзлар ёзилган: «Оҳиста гаплашинг! Эшиттириш кетяпти!»

Нина хола Серёжани аппаратлар ўрнатилган хонага олиб кирди. Бу ерда улкан магнитофонлар турибди. Одамнинг ярмисидан келади, шундай каттакон. Серёжанинг кўкрагидан келса керак. Махсус темирга ўрнатилган магнит ленталари аста-секин айланмоқда.

Қойил, жуда қизиқ-ку! Расмга тушганингда ҳаммаси равшан, тушунарли бўлади. Фотоплёнка, ўта сезувчан юпқа қатлам, проявитель, фото қоғози... Расмга тушганингда ёруғлик сенинг расмингни қоғозга туширади, бу тушунарли. Кимёвий ўзгартиш юз беради. Бу ерда-чи? Овоз ёзилмоқда!

Нина хола Серёжани елкасидан ушлаб турибди, кетиб қолмаслиги учун катта ойнали деворга имо қилади.

Ойнининг орқасида, худди балиқ боқиладиган аквариумга ўхшаш хонада онаси ўтирибди. У лабларини қимирлатиб, нималарнидир гапиряпти, лекин нималигини эшитиб бўлмайди. Бу кўринишидан жуда ҳам ғалати.

Серёжа онаси ўтирган хонани кўздан кечиради. У ўтирган хонанинг деворларига махсус материал ёпиш-

тирилган, бу овоз тарқалиб кетмаслиги учун қилинган. Онасининг олдида худди оёғи қайрилган, боши эгилган гуллар сингари бешта микрофон. Биттаси сал каттароқ, худди қоп-қора думалоқ қуймоққа ўхшайди, у хонанинг шифтида осилиб турибди.

Онаси ҳаракат қилиб ўқияпти, вақти-вақти билан қогоздан кўзини олади, лекин ойнага қарамайди, ён томонга ёки хонанинг шифтига қарайди. Баъзан имо-ишора ҳам қилади. Пешонаси тиришади. Кўзларини ярим қисиб ўқийди. Сўзларни тасдиқлагандай қўллари билан ҳаракат қилади. Балким, шеър ўқиётгандир.

Онаси ўзини гўё ёлғиз ўтиргандай ҳис қилади. Унга бўлса ўнтакча одам қараб турибди. Қараганда ҳам, тикилиб олган. Бошқа одам бўлгандами, чидолмасди, безовта бўларди, лекин онасининг бу одамлар билан иши пуқ. У ўз иши билан банд.

Онаси ўқишни тамомлади, курсига суялди, чарчаган кишидай қўлларини пастга туширди.

Асосий микрофон олдида сочлари оқарган, лекин паҳмоқ бўлиб кетган амаки турибди. Унинг сочлари худди мўридан чиққан тутун сингари юқорига кўтарилган. Чўткадек соқоли бор. Лекин кўзлари қувноқ, ўйноқи.

— Қойил, Анька!— қичқиради у онасига, ниманидир шилқ этиб ёпиб.

Шу пайт онасининг баланд овози эшитилади, Серёжанинг қулоғи қоматга келади.

— Мутлақо ўхшамади!— дейди онаси қўполлик билан.— Қайтадан ёзамиз!

— Охирги марта,— қўрқиб бақиради паҳмоқ сочли амаки.— Бўлмасам, ҳеч бир сенга тушуниб бўлмайди! Сен билан ярим кечагача ўтириш керак. Эшиттириш бошланишига ҳам озгина вақт қолди.

— Бақирма!— хотиржам маслаҳат беради онаси унга радио орқали.

Серёжа уйлайди, ҳозир амакининг жаҳли чиқса керак деб, лекин у фақат кулади, магнитофоннинг тугмасини босади. Онасининг овози ёзилган лента худди тез-юрар поезддек орқага қараб айланади.

11

Ҳалқоб сувлар худди шишанинг синиғига ўхшаб йилтиллайди. Деразалардан тушиб турган ёруғ сувда сарғиш тусга кириб товланади. Ёмғирдан кейин кун исиб

ветди. Осмон булутлардан тозаланди. Томлар устида ой
бодуси ярқирай бошлади.

Улар аста-секин юриб келишмоқда, онаси тўйиб-тўйиб тоза ҳаводан нафас олмоқда, гуё терак барглари-
нинг ҳиди ҳаммаёқни тутган.

— Қандай яхши!.. Қандай яхши...

Нина холаси онасининг бушабини кутолмади. Серё-
жанинг елкасини қисди-да, Котькани овқатлантиради-
ган вақт бўлди, деб жунаб қолди. Серёжа аппарат хона-
сида овоз ёзиш тугагунча ўтирди. Эшиттириш кетаётган
пайтда йўлакда турди. Онаси папирос чекар, кулини
дам-бадам кулдонга ташлар, мажбуран юз берган иш-
сизликдан нафаси қисарди, эшиттириш тамом бўлгани-
дан кейин, улар кўчага чиқишди, мана энди эса уйларига
яқинлашиб келишмоқда, Серёжа бўлса ҳамон қандай
қилиб гап бошлашни билмасди. Никодим ҳақида она-
сига қандай қилиб айтсин.

Оддийгина қилиб: «Мен розиман!»— десинми, бу
ахир аҳмоқлик-ку. Яхши эмас. Шундай айтиш керакки,
уни онаси тушунсин. Хафа қилмасдан, ётиғи билан ай-
тиш керак.

Серёжа бутун оқшом давомида одамлар ҳақида ўй-
лади. Бахт нимадан келиб чиқишини ўйлади.

Унинг ўйлашича, уларнинг таниш кишилари орасида
Нина холасидан бахтли киши бўлмаса керак. Нима учун
у бахтли? Биринчидан, у гўзал. Ҳатто Серёжа ҳам уни
қисман яхши кўради. Шунинг учун бўлса керак, Нина
холаси билан узоқ гаплашишдан уялади. Агарда якка-
ма-якка бўлса, албатта. Одамларнинг олдида у ҳар қан-
ча гаплашиши мумкин, чунки Нина холаси навбати би-
лан бошқаларнинг саволига ҳам жавоб беради. Ўтирган
одамлар уни ўзларига жалб қилишади. Чунки у билан
ҳамманинг гаплашгиси келади. Унинг олдидан ўтиб бо-
радиган ҳар бир киши бир дақиқа бўлса ҳам тўхтаб:
Нинахон, Ниночка, дегани деган, албатта таниш одам-
лар. Улар ҳар қалай бирор гап айтишади. Ёки баҳсла-
нишади. Нина хола фақатгина гўзал эмас. Унинг иста-
раси иссиқ, одамларни бир кўришдаёқ ўзига ром қила-
ди. Онасининг фикри шундай. Бу ҳақиқатан ҳам тўғри.
Ҳамма унга интиладими, демак истараси иссиқ.

Нина холасининг кўзлари доим ёнади. Овози эса она-
сининг овозига ўхшайди. Кўкракдан чиқади.

У ҳам онаси сингари шеърни яхши кўради. Яхши

ниёр ўқиши учун онаси уни мақтайди. Нина хола эса онасини мақтайди.

Онаси унинг сўзини бўлиб дейди:

— Қарға қарғани чўқимайди!

Уларнинг иккиси ҳам кулишади. Ҳақиқатан ҳам, нима қилиш мумкин? Улар дугоналар, фақат дугоналаргина эмас, ҳамкасб ўртоқлар. Уларнинг касби бир хил — дикторлик. Фақат бири радиодиктор, иккинчиси теледиктор. Лекин барибир уларнинг орасида фарқ бор.

Ана шу фарқ ҳақида онаси Нина холасига гапириб беришни яхши кўради.

— Ёш — бу бир. Вивеска — икки. — Онаси кўринишини вивеска деб атайди. — Характер уч. — Мана шу уч кит устида бутун дунё туради, бу ҳаммага маълум, — дейди.

Уларнинг феъл-атворлари ҳақиқатан ҳам ҳар хил. Онаси кўп чекади. Бу одатдан эмас. Баъзан шундай чекадики, худди қизиган тошга ўхшаб кетади. Сув сепинг, бундай тош ёрилиб кетиши мумкин.

Нимасини ҳам айтасан... Бахтлими — бахтсизми? Бу фақат омаддан ёки ютуқдан эмас. Чунки, бу лотерея билети эмас-ку.

Бахтли одам шундай одамки, унинг бошқалардан фарқи йўқ. Бошқача бўлганда бахтсиз бўлармиди. Агар Нина холаси онасига ўхшаганда борми, эҳтимол бахтсиз бўлган бўларди.

Лекин Нина хола гўзал, қувноқ, очиқ кўнгил ва сахий. Серёжа ўйлашиб қолади. Нима, онаси сахий эмасми? Сахий бўлганда қандоқ!

Серёжа эрталабки гапни эслайди. Никодимнинг пайдо бўлиши. Кечаги гап яна ёдига тушади.

Онаси қандай одамий инсон! Серёжанинг Никодим билан алоқаси ёмон бўлишини билиб, унинг таклифини рад қилди. Унинг учун, Серёжа учун шундай қилди.

Демак, одамгарчилик қилиб, бахтсиз бўлиш ҳам мумкин экан-да.

Серёжанинг онасига раҳм келди. У онасини қўлтигидан ушлаб, унинг кўзларига қаради.

— Ҳа, Сергунь, нима гап, — деди онаси, — мана уйга ҳам етиб келдик.

— Етиб келдик, онажон, — жавоб қилди Серёжа. Раҳм-шафқатдан унинг юраги эзилади. У ниманидир айтмоқчи бўлиб, яхши сўз излайди, шундай бир ажойиб сўзни топмоқчи бўлади, бу сўз шундай ширин, доно, ях-

ни бўлсинки, онасини эритиб юборсин, онаси қачонлардир эмас, шу онда, мана шу пайтда ўзини дунёда энг бахтли деб билсин, лекин қанчалик ўйламасин, бу сўзни тополмади.

— Ойи!— деди дағаллик билан; у бу дағалликни қайтиб тузатмоқчи, бир оз юшатмоқчи бўлди. Лекин унинг гаплари барибир қовушмади.— Ойи,— қайтарди Серёжа овозини ўзига бўйсундира олмасдан.— Била-изми, фақат хафа бўлманг, мен сизга Никодим ҳақида айтмоқчиман.— У жим бўлиб қолди, кейин тузатиб, қў-ниб қўйди:— Никодим Михайлович ҳақида.— Яна жим бўлиб қолди.— Мен қарши эмасман.— Ниҳоят, бу сўзни тараф айтди,— майли, сизга уйлансин.

Онаси тўхтаб, Серёжага қўрқув билан қаради:

— Майли, у сизга уйлансин,— Серёжа шошилиб қол-ди,— майли. Уйимиз тор бўлса ҳам шод бўлиб яшасак бўлгани, ўйламай қўя қолинг, менинг каравотимни де-разанинг олдидан шкафнинг олдига сурамиз, шунда яна бир каравотлик жой бўшайди,— кутилмаганда ўз сўзини якунлади.— Чунки, дадамлар йўқ-ку...

У сўзларни ямлаб-ютиб гапирди ва онаси унга энди қўрқмасдан, хотиржам қаради. Кейин Серёжани икки қўли билан бошини ушлаб бағрига тортди. Серёжа бур-нини совуқ ва нам плашга тиради.

— Сергунька, бу ҳақда ўйламай қўя қол,— деди онаси.— Мен бир қарорга келдим.

У онасидан узоқлашди.

— Сиз мен туфайли бу қарорга келдингиз,— деди у қаттиқ овоз билан.

Онаси жим турган ҳолда, калласини сарак-сарак қилди.

— Ҳа, энди у келмайди,— деди онаси.

— Келади,— ишонч билан кулди Серёжа.— Келган-да ҳам жон деб келади! Югуриб келади! Чунки, сизнинг олдингизга келади!

— Тентаккинам!— кулди онаси,— бу гаплар шунча-лик осон эмас. У келмайди. Мен ҳам унинг олдига бор-майман.

— Демак, мен бораман!— ўйлаб ўтирмасдан жавоб қилди Серёжа, шу пайт онаси хўрсилади. У ҳам сукут сақлайди. Хўрсилади. Ўринсиз гапирмадими ўзи? Бу хи-жолатли ишни қилиш осонми? У Никодимнинг олдига борадими? Нима деб боради? Нима дейди унга?

Эрталаб мактабга борадиган йўлда Серёжа Вероника Макаровнани кўриб қолди. Уни юз чақирим жойдан таниса бўлади. У ёлғиз ўзи келаётгани йўқ. Қандайдир эркак киши билан. Адабиётчи у билан ниманидир тортишиб баҳслашяпти, лекин эркак у билан келиша олмаяпти. Улар қўлларини силтаб, кўринишдан жанжаллашишяпти, мактабга яқинлашгач, бир-бирлари билан ҳатто хайрлашмасдан ажралиб кетишди.

Серёжа қараб турарди: Адабиётчи оқсоқланиб, баланд пошна туфлисида тебраниб турарди, гўё конькида тургандай, кейин эркак кетган томонга ўгирилиб қаради ва турган жойида қотиб қолди.

Серёжа Никодимнинг машиналарга қараб-қараб, йўлни кесиб ўтаётганини кўриб қолди. Бироқ нима қилишини билолмасдан жойида бир оз гарангсиб турди. Кейин ҳушёр тортиб, унинг кетидан югурди. Уни қувиб стиш қийин эмас. Агар бор куч билан югурилса, ўн секунд.

Серёжа Никодимни қувиб, олдига ўтиб олиб, уни тўхтатди.

— Салом, Никодим Михайлович,— деди аранг нафасини ростлаб. Никодим тўхтади. Ажабланиб, унга тикилди.

— Салом!— жавоб қилди у кўзларига ишонмасдан.

— Мен айбдорман бунга, Никодим Михайлович,— деди Серёжа. Кутилмаган тасодиф унинг қатъий сўзларини танламасдан гапиришига ёрдамлашарди.— Сизнинг фикрингизча: мен сизни кўргани кўзим йўқ. Сиз хато қиласиз.— Серёжанинг ҳужуми Никодимни ҳайратга солиб, бошини айлантириб қўйди.— Агар сизни хафа қилган бўлсам, мени кечиринг,— давом этди Серёжа.— Сиз бизникига келишингиз шарт.

— Мен ҳеч кимдан қарздор эмасман,— ғамгин деди Никодим, лекин шу ондаёқ сўради:— Буни ўзинг уйладингми? Ёки онанг юбордимми?

— Эҳ, сизни қаранг!— жаҳлдан ҳовлиқди Серёжа.— Буни шундай тахмин қилиб тушунса ҳам бўлади! Агар онам айтганда эди, мен сизнинг уйингизни топган булардим. Мен сизни тасодифан кўриб қолдим. Ўқитувчимиз билан. Адабиётчи билан.

Никодим бушашиб бошини қимирлатди, Серёжанинг атрофидан айланиб, унга ўғирилди.

— Адабиётчи билан дейсанми?

Сўнг бирдан кулди.

Унинг нимага кулганини Серёжа бошда тушунмади. Кейин тушунди, ўқитувчисини шундай деб атагани унга кулгили туюлди шекилли. Йўқ, Никодим у ўйлагандай ёмон одам эмас экан. Ҳеч бир ёмон эмас.

— Адабиётчи билан,— маъқуллади Серёжа ва ўзи ҳам кулди.— Сиз у билан таниш экансиз!

— Танишмиз!— деди Никодим.

Улар бир-бирларига рўбарў туришарди, кулишарди, аммо хавотирланиб, бир-бирларига ишонмасдан, келажакда нима бўларкин, деб ҳам ўйлашарди.

ИККИНЧИ ҚИСМ

ТУЙ САЁҲАТИ

1

Туй саёҳати...

Никодим секингина:

— Туй саёҳатига борамиз,— деди.

— Оқ йўл,— чўчиб жавоб қилди Серёжа.

— Сен ҳам биз билан,— деди Никодим.

Серёжа унга шубҳа билан қаради.

— Қаерга?— сўради у.

— Бу сир,— кулди Никодим.

— Қачон?

— Ўқишни тамомлаганингдан кейин.

Серёжа қаердадир ўқиганди, илгарилари туй саёҳати учун чет элга боришаркан. Қандайдир елканли пароходда. Қандайдир Азор ороллариغا. Жуда ҳам қойил бўлса керак бу. Тўлқинларда тўлганиб, оқ иштонларни кийиб, сигара чексанг ҳам бўлади. Денгизлар, хурмоларга қараб баҳра олиб, роҳатланасан киши.

Азор оролига бормасликлари аниқ уларнинг. Лекин қаерга? Москвагами? Агар шундай бўлса қойилмақом

буларди! Ёки Ленинградгами? Серёжа ҳеч қачон Ленинградда бўлмаган. Шаҳардан ўттиз километр наридаги пионер лагеридан ташқари ҳеч қаерда бўлган эмас.

Никодим сирни очгач, Москва ҳам, Ленинград ҳам, Авор ороллари ҳам қумга сингган сувдай ғойиб бўлди-кетди.

Эрталаб Серёжа уйгонса, стол устида орқага осадиган учта халта: катта, ўртача ва кичик. Ақлга сиғмайдиган янгилик: эшикнинг олдида учта велосипед. Аввалига у ҳатто ишонмади ҳам. Кўзларига ишонмай тикилиб қаради, кейин кўзларини мушти билан артди — йўқ, учта велосипед турибди. Сирланган қисмлари йилтираб, кўзни қамаштиради.

Серёжа онасидан аллақачондан буён оёққа тақиб учадиган «велик» сўрарди. Онаси ҳадеганда сотиб олиб бермади. Сотиб олиб бериши мумкин, гап бунда эмас, лекин машинанинг тагига тушиб кетадими, деб қўрқадди. Бу ерда бўлса бирдан учта! Қаердан келиб қолди?

Эшик очилиб, қўлида тугун билан Никодим кириб келди. Унда нон, қанд, чой.

— Сўнгги хабар,— деди у. Шу чоқ Серёжага кўзи тушиб, буюрди:— Тезроқ ўрнингдан тур!

Улар тезлик билан нонушта қилишди, ҳовлига пишқириб турган отларни олиб чиқишди. Никодим бутун оқшом бўйи саройда ўтириб Серёжа учун сотиб олган великни тозалаганини, велосипедларни эса қандай қилиб ижарага олганини гапирарди.

Ниҳоят улар йўлга тушишди, Серёжа ўйланиб кетди, нима ўзи бу, тушими, ўнгими, худди эртаклардагидай. Тўй бўлди-қўйди, мана, улар энди тўй саёҳатига кетишяпти. Уччовлон димиққан поездда нотаниш шаҳарга кетишаётгани йўқ, далалар ўртасига жойлашган, атрофлари кўм-кўк либосга бурканган йўл бўйлаб буви-синикига, қишлоққа меҳмон бўлиб кетишяпти.

Серёжанинг велосипеди ЗИЛ, лекин уни ҳатто бундай силаб ҳам кўрмади. Юришини айтмайсизми, юмшоқ ва шовқинсиз. Баланд-пастликка чиқиб тушганда кўтариб ҳам ташламайди, енгилгина пружинаси кўтарилади-қўяди, сезилмайди ҳам! Филдираклари худди янги автомобиль сингари шувиллайди: «Чш-ш-ш!»— қилади. Тормози бир босгандаёқ ишлайди. Педалга босилса кифоя, худди қотиб қолган велик сингари жойидан қўзгалмайди.

Серёжа тез ҳайдаб ҳаммадан ўзиб кетади, кейин тормозини босади, ўгирилади ва бўйини ростлаб, кучи билан педалга туради. Велосипедни тез ҳайдаб онаси ва Никодимга қарама-қарши юради. Серёжа яна тормозни босади, филдиракларнинг тез айланиб тўхташидан чанг кўтарилади, уларни одоб билан айланиб ўтади-ю, нима ҳақда гаплашишаётганини эшитади.

— Агар тез ҳайдасак,— дейди Никодим,— унда бир кеча-кундузда етиб борамиз. Саксон километр, бу унчалик узоқ масофа эмас. Лекин бунинг нима кераги бор? Уч кун деганда шошмасдан, бемалол етиб борамиз. Бирор ерда чўмилармиз. Офтобда тобланамиз. Гуллар узамиз! Гулхан атрофида ётиб тонг оттираммиз.

Онаси Никодимга розиман дегандай бошини қимирлатади, Серёжа уни қизиқиб кузатади.

«Ҳар ҳолда, мен тўғри иш қилмадим,— ўйлайди ўзи-ча,— Никодимга худди ҳайвондек қарадим. Унинг расмини ҳам ёмон кўрдим». Никодим сезиб қолмаслиги учун эҳтиёткорлик билан унга қарайди. Серёжа уни бошдан-оёқ кўздан кечиради. Яна унга тикилиб қарайди.

Йўқ, у ўз суратига ўхшайди, албатта. Сочлари оқарган, силлиқ қилиб орқасига таралган. Умуман уларни оқ соч деса ҳам бўлади. Оқсарик. Лекин тоза эмас. Қандайдир кулранг тусли. Тўғри, қулоқлари ҳам диккайиб турибди. Лекин бундай ўйлаб қараганда унинг нимаси ёмон. Кимнингдир қулоғи диккайиб туради, кимники-дир ёпишиб. Бу ҳам яхши эмас. Умуман олганда бундай камчиликларнинг эркак киши учун аҳамияти йўқ. Қиз бўлса, аёл киши бўлса — бошқа гап. Қулоқларининг диккайиб туриши — яхши эмас, бу айбни соч билан яширса бўлади. Сочларини узун ўстириб, бўйинга боғлаб қўйса бўлади, шунда қулоқ ҳам бошга ёпишиб, кўринмайди-қолади.

Серёжа ўйлаб бораркан, унинг хаёллари Никодимдан Васькага ўтади. Энди у ҳақда ўйлайди. Ўйлагани яхши, чунки Васьканинг қулоқлари диккайган эмас. Унинг ҳамма кўринишлари жойида. Сочлари орқасига билакдай қилиб ўриб ташланган. Кўзлари-чи... У Васьканинг кўзларини эслайди. Худди отилай деб турган икки ўқдай...

Серёжа ҳайрон бўлиб қолади. Нега Васька тўғриси-

да бундай ўйлайдиган бўлиб қолди? Яна тагин... Севиб қолган бўлмасин...

Илгарилари Серёжа бундай фикр учун ўзини ўзи койишган бўларди. Ҳозир эса, қизиқ, бу ҳақда ўйлаш унинг учун ҳатто ёқимли. Севиб қолибди... Ҳм... Севиб қолибди.

Серёжа ҳеч нарсани ҳис қилаётгани йўқ. Ҳеч қандай севгани. Шунчаки ўйлайди бу ҳақда, шундай ташқаридан қараб ўйлапти. Понтини қаранг: қишда бир қизни севиб қолди, севгига шундай берилиб кетдики, кўзи кўр, қулоғи кар бўлиб ҳеч нарсага қулоқ солмай қўйди. Ҳамма босма қоғозларга юракнинг расмини солади, яна унинг устига расмини юракка найза санчиб тасвирлайди. Серёжа бўлса ҳеч нарсани чизмоқчи эмас. У велосипедга ўрнатилган ойнага қараб ўзини кузатяпти. Ўзининг юз кўринишини кўздан кечирмоқда. Антик одамларга ўхшамаса ҳам, ёмон эмас. Фақат бурни бир оз япасқи. Онаси илгарилари айтарди, отангни бурни деб. Онаси уни доим икки қисмга бўларди. «Бурнинг,— дерди,— отангники, кўзларинг эса меники. Киприкларинг ҳам меники, қизлигимда менинг киприкларим жуда ҳам қалин эди. Ҳатто қарашга ҳалақит берарди». Серёжа бир кўзини қисиб, иккинчи кўзи билан ўзига қарайди. «Ҳа, унга ҳам киприклари ҳалақит беради...».

Бу фикр унга ерга йиқилиб ётганида келди. Ерда қандай пайдо бўлиб қолганини ўзи ҳам сезмади. Ойнага анқайиб қараб қолибди. Ҳа, жин урсин, нима учундир тирсаги огрияпти.

Серёжа ўнғайсизлик билан ўзининг ЗИЛини кўтарди, техникани кўздан кечирди. Унга томон онаси югуриб келяпти, унинг велосипеди тўғри йўл устида ётибди. Никодим велосипедни четга олиб, ўзиникининг ёнига қўйди, сўнг ўзи ҳам келди.

— Қандай қилиб йиқилдинг?— кулади у.

Серёжа онасига қараб елкасини қисади. Ойнага қараб анқайиб қолганини тап олсинми!

— Сизга ҳазилми,— онаси Никодимни жеркиб беради,— кўрмаяпсизми, унинг қўли қон. Тирсаги ёрилибди шекилли.

— Ҳозир тўғрилаймиз,— деди Никодим ва ўзининг орқага осадиган тўрвасини олиб келди.

Тулука идишдан жароҳатланган жойга сув қуйиб ювади, кейин йўл аптекасидан йод олиб унга суркайди.

Оғриққа Серёжа чидаёлмай тиришарди, лекин чидашга ҳаракат қилди. Агар онасининг ёлғиз ўзи бўлганда йиғласа ҳам бўларди. Лекин Никодимнинг кўз олдида уятга қолиши мумкин эмас.

— Дока билан ўраймизми?— кулди Никодим, лекин Серёжа йўқ деб калласини сарак-сарак қилди. Никодим яна унга ёқаётганини ҳис этди. Онасининг хархашасидан бу ҳам яхши. Бир-икки, тамом — тайёр. Аскарчасига.

Улар йўлда олға давом этишади. Қишлоқнинг йўли бум-буш, шунинг учун ҳам улар ёнма-ён кетишяпти. Никодим ва онаси. Четроқда эса Серёжа.

— Мен билан бир қизиқ воқеа бўлганди,— гапиради Никодим.— Армияда хизмат қилганимда мени навбатчи қилиб белгилашди. Бу воқеа қишда бўлганди. Омборхона олдида турибман, елкамда эса милтиқ...

— Ўқланганми?— сўрайди Серёжа.

— Албатта ўқланган,— жавоб қилади Никодим.— Чунки мен постда эдим-да! Совуқ, қотиб қолмаслик учун пиймамни бир-бирига уриб, оёқларимни ҳаракатга келтираман. Худди аксига олгандай, ҳаво ёмон: шамол билан ёғаётган қор юзга келиб урилади. Тун. Биргина лампочка кираверишда тебраниб турибди.

Белгиланганига кўра омборхонанинг олдида айланиб юрибман. Эшикнинг олдида қалтираб турибман. Ёдимда: эндигина хизмат қила бошлаган эдим. Уставни яхши биламан. Агар хавф туғилса — уч марта огоҳлантириш мумкин, кейин ўт очса ҳам бўлади. Бирдан қарасам: омборхонани айлантириб тўсиб қўйилган тиканли симнинг тагидан кимдир эмаклаб ўтмоқчи. Мен яшириндим, нафасимни ичимга ютиб қимир этмай турибман. Ҳа, шундай бўлганди, ҳозир ҳам уни худди кечагидай эслайман. Кимдир қора кийимда эмаклаб ўтмоқчи. Лекин ў ҳали нариги томонда. Албатта, мен милтиқни елкамдан олдимۇ қоидага биноан қичқирдим: «Тўхта. Қим келяпти?» Жавоб йўқ. Гуё яшириниб олган. Яна қичқираман, қарасам яна урмалаяпти. Учинчи марта. Ҳитоб қилдим — бари бир қимирлаяпти. Шундан кейин осмонга қараб — шар-рах этиб отдим.

— Отдингизми?— ваҳима босади Серёжани.

— Отдим албатта. Кейин тартиббузарга қараб ўқалдим. Тепкини босдим. Бирдан панғиллаган овоз: портлаш! Кўринишидан диверсантга эмас, туғри милага

қараб отдим, деб ўйладим. Ёки шунга ўхшаш бирор нарсага бориб тегдими, деб ўйладим.

— Кейин-чи,— шошириб сўрайди Серёжа.

— Кейин нима бўларди, бошлиқлар югуриб келишди. Текширишга тушиб кетишди. Кейин билсак тиканли симнинг олдида газ солинган баллонни думалатиб кетишган экан. Шамол билан ёққан қор кўзимнинг олдида уни қимирлатган. Тун мени алдабди. Менинг кўзимга у одамга ўхшаб кўринган.

Серёжа хахолаб кулиб юборди, онаси ҳам ўзини кулгидан тўхтатолмади.

— Кулманглар,— деди Никодим,— менинг устимдан бутун полк кулган. Менга шундан кейин «Сергак» деб лақаб ҳам қўйишганди.

Онаси билан Серёжа Никодимнинг устидан роса мириқиб кулишди. Унинг омадсизлигидан кулишди. Никодимнинг ўзи ҳам парво қилмай куларди. Бу яхши, деб ўйлади Серёжа. Онаси унга айтганди: агар инсон ўзи устидан ўзи кулишга қўрқмаса, демак, у бошқаларнинг устидан кулмаслиги мумкин. Бундай одамга бемалол ишонса бўлади.

Никодим Серёжага яна ҳам ёқиб кетди.

— Сиз урушда бўлганмисиз?— сўради у Никодимдан.

— Никодим Михайловичнинг исми бор, ахир,— жиддий оҳангда Серёжани огоҳлантирди онаси.

— Бу энди ортиқча гап!— хафа бўлди Никодим. Ва сўзида давом этди:— Сен Аня, қўй бу гапларни! Серёжа мени қандай хоҳласа шундай чақираверсин!

Серёжа велосипед педалини босди-да, олға томон учиб кетди. Шамол унинг юзига уриларди. У кўзларини қисди. Онасидан жаҳли чиқди, нима, бу гапни ёлғиз қолганда айтолмасмиди? Никодимсиз айтса ҳам бўларди-ку!

— Серёжа!— қичқирди онаси унинг орқасидан,— тўхтаб тур!

Серёжа тормоз ҳам бермади, лекин педални ҳам айлантормади. Велосипед тезлигини камайтирди, холос. Онаси билан Никодим уни қувиб етишди.

— Мен урушда бўлмаганман,— сўзида давом этди Никодим,— гарчанд у ёққа боришга уриниб кўрган бўлсам ҳам. Ҳатто буни истаганман. Ушанда, уруш бошланганда мен ун ёнда эдим... Лекин бу ҳақда мен кейин га-

пириб бераман. Ҳозир эса менда таклиф бор. Ўрмонгача қолган йўлни мусобақа билан ўтказамиз. Қим кимни қувади.

Серёжа кулиб унинг сўзини маъқуллади.

— Сизлар тенг эмассизлар-ку, ахир,— дейди онаси.

— Биз эса Серёжага енгиллик яратамиз,— дейди Никодим,— яъни кучларни тенглаштирамиз. Серёжа, ҳув анави ўтзорнинг олдига етиб ол... Мана, энди тенглашдик.

Онаси велосипеддан тушиб, бошидаги саллачасини қулига олади:

— Тайёrlанинг!— қичқиради у.— Диққат! Марш!

Серёжа кўтарилиб, бутун кучини оғирлиги билан педалга тушириб, велосипедни шундай ҳаракатга келтирадики, ҳатто унинг занжирлари ҳам гижирлаб, тахминий фиииш томон учиб кетади.

У орқасига ўгирилиб қарамайди. Мусобақаларда орқага қараш мумкин эмас.

Серёжа рулнинг устига ётиб олгудай бўлиб, учиб бормоқда. Шамол қулоқлари тагида гувиллайди. Беда-нинг ёқимли ҳиди димоққа келиб урилмоқда.

Серёжа ўрмон томон учиб боряпти, қиялаб тушиб турган қуёш нури дарахтларни ёритиб турган томонга ошиқмоқда, гилдирак резиналарининг овозини эшитади, у ўтган йўл чангиб бормоқда...

2

Серёжа ёниб турган оловга қарағай шохларини ташлаб, унинг аввалига тутун чиқариб буруқсашини, кейин қалин оқ тутун чиқариб, игна баргли шохлардан пайдо бўлган суюқлик қуриб, шохларнинг оловдан қовжираб қип-қизил тусга кириб, чўгга айланишини кузатади. Гингиллаб учиб келган чивинлар шох-шабба тутун чиқариши билан кўздан ғойиб бўлмоқда. Кейин яна улар қайтиб келишади, ғашга тегиб тепангда кўзга кўринмай, гингиллашади, бунн сезган Серёжа яна оловга шох ташлайди.

Онаси билан Никодимнинг нималар ҳақидадир гаплашишаётганини у эшитса-да, лекин гулхандан ўз диққатини четга тортолмайди, оловнинг лапанглаб ёниб турган тилидан кўзини узолмайди, ҳақиқатан ҳам ёниб турган аланга унга жонли бўлиб кўринади: дам пастга

эчилиб, дам юқорига кўтарилиб Серёжани ўзига маф-
тун қилади.

Серёжа гўё қотиб қолган, у онаси ҳамда Никодимга жон деб ўғрилиб қараши мумкин, лекин унинг кўзлари оловга қадалиб қолган, нигоҳини бир нуқтага тикканича ундан ажралолмай ўтирарди.

— Уруш бошланганда,— деб оҳиста гап бошлайди Никодим,— мен ўн ёшга тўлган эдим, қирқ учинчи йилда фронтга кетишга қарор қилдим. Бир оз қаттиқ нон қилиб олдим, онамдан икки шағамни яшириб олдим ва ҳар эҳтимолга қарши, гугурт ҳам, қуруқ чой ҳам олдим. Қоп кўтариб юрмаслик учун уларнинг ҳаммасини чўнтакларимга солдим, шундай қилиб, яширин йўл топдим, Москвага кетаётган поездга қандайдир мўъжиза билан чиқиб олдим,— Никодим ёниб турган оловдан қип-қизил чўғни олиб, Аннанинг папирос чекиши учун унга тутди, чунки ўзи чекувчилардан эмасди.— Лекин ўша пайтдаги қондаларни,— давом этади у,— билмас эдим. Владимир шаҳаригача етиб бордим — Москвага рухсатномаларни текшириш бошланди, у ерга эса фақат рухсатнома билан бориш мумкин. Мени эса шу ондаёқ ушлашди. Алоҳида уйга қамаб қўйишди.

— Биз бўлсак урушни,— унинг сўзини бўлди Анна,— шаҳардан қишлоққа кўчиб келиб ўтказдик. Қариндошларникига келдик. Шаҳарда очдан ўлай деб қолдик. Ёзда унчалик эмас, ёз бўйи қичитқи ўтти йиғамиз, ундан шўрва пиширамиз, қишда эса яна қорин тўймайди. Отам дом-дараксиз йўқолди, онамнинг касб-кори эса уй бекаси. Заводга юк ташувчи бўлиб ишга кирдим, ҳар хил темир-терсаклар ташиларди, иш оғирлик қилиб, ҳолдан тойиб қолдим, яхшиям онам бор экан, қишлоққа келдик, қишлоқда ҳам қийин эди, лекин ейишга овқат топса бўларди. Ҳатто кейинчалик овқатни кийим-бошга айир-бошласа ҳам бўладиган бўлди...

— Сиз-чи, нима қилдингиз?— сўрайди Серёжа Никодимдан, онасининг сўзи тамом бўлмасдан. Онам ҳозир яна танбеҳ берса керак, деб ўйлади. Лекин онаси жим, Серёжа сўзини тўғрилади:— Кейин нима бўлди?

— Ҳеч нима. Мени орқага қайтариб олиб келишди,— жавоб қилди Никодим.— Панжарали қамоқхона вагонда олиб келишди. Кейин милицияга топширишди. Онам югуриб келиб ҳеч нарсани суриштирмай, у юзимга, бу юзимга тарсаки тортиб юбордилар. Мени ўғри-

лар билан алоқаси бўлган, бир нарсани ўмарган бўлса керак, деб ўйлабдилар... Кейин ҳамма нарса аниқланди. Ўйга бориб ундан ҳам баттарроқ урдилар.

Серёжа роса кулди. Кўзини ёнаётган оловдан узмай Никодимга деди:

— Нима, ойингиз жанжалкашмилар?— Сўнг, қўшиб қўйди:— Қимлар ўзи?

Серёжа шунчаки, ҳеч нарсани ўйламасдан, эътиборсизлик билан сўради, чунки олов уни ўзига мафтун қилиб, маҳлиё қилиб қўйганди, гулхандаги оловли шарпаларга қарар экан, Никодимнинг сукут сақлаб жим қолганига ҳам аҳамият бермади, бир минут чамаси ўтгач, у жавоб берди:

— Ҳа, шунчаки... Аёл-да...

Кейин улар қозонда қайнатилган чойдан ичишди. Кружканинг ичида, чойнинг бетида ёниб бўлган игна баргли дарахтнинг майда куллари сузиб юрарди, Серёжа бўлса уларни пуфлаб бир чеккага сурар, оғзики куйдириб бўлса ҳам мазали чойни роҳатланиб ичарди. Бундай мазали чойни ҳаётида биринчи бор ичиши эди!

Онаси бошини Никодимнинг тиззасига қўйиб, ёнбошлади. Никодим унинг сочларини оҳиста силай бошлади. Серёжа уларга зимдан қараркан, секингина кулиб қўйди. Никодим онасига теккудек бўлса, энди у сесканиб кетмасди. Онасига эса бу ёқаётгандек, унинг юзида осойишта кулги пайдо бўларди. У нима ҳақидадир ўйлайди. Орзу қилади.

Никодим онасининг бошини силаркан, ҳазиллашиб, унинг қулоғини ўт билан қитиқлайди. Онаси, бирор нарса кирди шекилли, деб қулоғини кавлайди, лекин қўртқумурсқа уни яна безовта қилади. Никодим Серёжага кўзини қисиб қўяди, у жавоб ўрнига кулади, онаси қўртқумурсқа деб ўйлаган нарсани ушлаб олади, у билан ўйнашишаётганини сезмаганга солади. Улар чидаб туролмасдан, кулиб юборишади.

Онаси куларкан, Никодим қўшиқ бошлайди, у куйлаганда ҳам беўхшов, дағал куйлайди, худди томоғини тийиқ ғажигандай хунук куйлайди, қўшиқнинг давомини онаси илиб кетади, энди қўшиққа шира киради. Никодим Аннанинг оҳангига мослаб куйлай бошлайди:

Мунча ҳам чайқалмасанг

Э, четан нозик ниҳол,

Бошинг эгиб солмасанг
Қўкатлар узра беҳол?

Назар сол дарё томон
Анави йўл тарафга,
Баланд бўйли бир эман
Турипти мендай якка.

Қўшиқ ғамгин, лекин Серёжа ғамга ботмайди, унга яхши, у сакраб-сакраб, қаерларгадир қочиб кетгиси келади. Қувонч уни тўлқинлантириб юборади, у ҳам қўшиққа ўзича секин қўшилади, лекин унинг овози дўриллаб, чинқирик бўлиб чиқади.

Мен четанман, нетайин
Қандоқ борай эманга!
Чайқалмасдим эгилиб
Ўтолсам у томонга!

Онаси унга қўли билан пўписа қилади. Серёжа жим бўлади, лекин қувонч унинг қалбини чулғаб олган. У катталарни хурсанд қилмоқчи, ҳазил учун нимадир айтмоқчи бўлади. У Пушкин ҳақида бўлиб ўтган дарсни эслайди. Понти ўшанда бутун синфни кулдирганди. Онаси билан Никодим қўшиқ айтишни тугатишгач, у уларга ҳазил сифатида шеър ўқий бошлайди:

Бозор аро дайдир шоҳ Кашчей...
Чайқовчилик қиладими ей...
Шиша-пиша сотадими-ей,
Ярим сўмин урадими-ей...

Бу ҳазил еттинчи синф ўқувчисига тўғри келмайди, у энди еттинчи синфга ўтган ахир, лекин майнабозчилик қилмоқчи, катталар эса уни тушунишади албатта: онаси ҳазил аралаш калласини сарак-сарак қилади. Никодим кулиб ўтирибди. Серёжа уларни кўриб ўтирибди, улар ҳам мамнун, шу ондаёқ у сакраб ўрнидан туради. Худди ёввойилардек қичқиради, кафтини лабларига қўйиб, тез-тез пуфлайди ва шу йўл билан қизиқ овоз чиқаради. Товуш қандайдир кучли ва беўхшов чиқади ва бутун ўрмон бўйлаб акс-садо узоқ-узоқларга бориб, нимагадир урилиб қайтиб келади.

- Эҳ-ҳе-ҳе! — қичқиради Серёжа.
- Эҳ-ҳе-ҳе! — қичқиради онаси.
- Эҳ-ҳе-ҳе! — қичқиради Никодим.

Акс-садо уларнинг бақирғини бирлаштиради ва навбати билан Серёжанинг, онасининг ва Никодимнинг товушлари қайтиб келади:

— Эҳ-ҳе-ҳе!!

Кейин улар ухлашди. Ғарам ичида.

Никодим ғарамнинг паст томонини кавлаб онани ва Серёжани у ерга жойлади-да, устларидан хашак ташлади. Чивинлар бу ерга киришолмайдн, лекин бари бир Серёжа узоқ вақт ухлолмади, чунки хашак тинимсиз шитирларди, ғарам ичидаги ҳаёт ўзига хос эди, қурт-қумурсқасиз, мавжудотсиз бу ҳаёт эҳтимол жонсиз нарсалар учун яратилгандир. Агарда шу миллион, миллиард хил ҳид сочувчи ўт-ўланлар қуримаганда, улар қирқилмаганда, уларнинг ҳаёти ҳам давом этган бўлармиди.

Пичан орасидаги тешикчалардан Серёжа осмонга қарайди — бу улкан дошқозон — бахмал ҳаворанг бўлиб, унинг поёнсиз бағрига юлдузлар сочилган. Осмонга бундай тикилиб қаралса бирор ери йўқки юлдузлар бўлмасин, қаерга қарасанг юлдуз, бири яқинроқда, иккинчиси узоқроқда милтиллаб кўринади, буларни кўраркан, у ўйлаб кетади, дунёдаги ҳамма нарсани бир-бирига солиштира бўлади. Масалан, шу улкан осмонни шу кичик пичан ғарами билан солиштира бўлади. Пичан ғарамидаги хас-чўплар, шу осмондаги юлдузлардан кам бўлмаса керак. Бу ўтларни эҳтимол бир бутун катта даладан ўришган бўлса керак, унинг тагида чумолилар учун бу ўт-ўланлар ҳадсиз, бепоён ўрмон бўлиб кўринган бўлса керак. Серёжа кулади. Албатта, чумолилар осмонга қарашмайди-ку. Миллиард-миллиард юлдуз сочилмаларини кўришмайди. Баланд осмонни кўриш учун улар жуда кичиклик қилишади. Бунинг устига, кечалари улар ухлашади. Чумолилар ўт-ўланларни кўришади, типратиканлар эса ўрмонни кўришса керак, Серёжа бўлса ҳар қандай инсон каби осмонни кўради. Ҳар бир мавжудотнинг ўзига яраша ўлчами, ўзига яраша дунёси мавжуд. Улар Никодим ҳақида, онаси ҳақида ўйлашмайди, эҳтимол улар ўз оналарини билишмас, буни билишга ҳам одатланишган бўлишмаса керак. Лекин улар ҳам бирор нарсадан хурсанд бўлиб қувонишса керак.

Эҳтимол хафа бўлишни ҳам билишар. Улар қўрқишни, қайгуришни ҳам билишса керак.

Серёжа кўзини юмади. Ўтлар шитирлайди, қандайдир тушунтириб бўлмайдиган енгил ва ғаройиб ҳид билан кишига роҳат бағишлайди. Серёжа гўё кўзи илингандай бўлади, лекин шу ондаёқ уйғониб кетади. Тун қандай шиддат тезлигида ўтиб кетди! Тонг отмоқда. Ўрмондаги нотаниш қушлар бир-бирларини тўхтатиб куйлашади, қичқиришади, чуғурлашади. Пичан ғарами яқинидаги ўтлар устида хира бўлиб туман чўзилган.

Онаси аллақачон ўрнидан турган ва Никодим учун гуллар териб юрибди.

Серёжа уларни кўриб турибди: улар энгашадилар, гўё шу билан оппоқ сутга шўнғигандай бўлишади.

Қуёш эса худди сарғиш қуймоққа ўхшаб туман орасидан кўтарилмоқда. Гўё қуёш шу туманга шўнғиб чўмилган, энди эса юзини ювиб ишга ошиқмоқда.

Улар йўлда давом этишади.

Гилдираклардаги симчалар аста-секин айланиб доира шаклида кўринмай кетади.

Қуёш шуъласида йилтироқ олти доира йўлда айланиб, аста-секин чанг кўтарилмоқда, катта йўлга чиқиб олға интилаётган юк машиналарига, елиб келаётган енгил автомобилларга йўл бериб, улар аста-секин суқмоқ йўлга чиқишади ва мойчечакнинг орасидан шовқинсиз, ҳаворанг чучмўмаларни тебратиб илдам босишади, қизилқон ўтининг баргларини эгиб бораётган велосипедларнинг гилдирак овозлари эшитилмайди.

«Бахт дегани ўзи нима?— ўйлайди Серёжа ва ўзига ўзи жавоб қилади:— Бахт — бу ҳозирги қувонч бўлса керак!»

3

Бувиси уларни кутмаганди.

Уч велосипед унинг уйига яқинлашганда кампир ўз томорқасида нималарнидир кавлаб юрарди, у узоқдан қараб, ким келганига тушунмайди. Ўзига-ўзи ишонмайди. Кейин яқинлашиб, аста-секин эҳтиёткорлик билан қарайди, Никодимни, қизини, Серёжани кўриб кўзларига ишонмайди. Қўрқув аралаш дейди:

— Вой, худойим-ей!

Бувиси аста-секин орқасига чекинади, нима бўлиб

утганини тушунади, у қанчалик яхши тушунса, шунчалик тез-тез қайтаради:

— Вой, худойим-ей! Вой, худойим-ей!

Серёжа кулади. Бувисининг устидан ҳам. Котьякининг устидан ҳам кулади. Котьяка кунлардан бир кун Нина хола билан меҳмонга келганда ҳовлида ўйнаб юрганди, Серёжа уни кўргани чиқиб бундай қараса, у қизлар билан турибди.

Қизлардан бири:— Вой, худойим-ей! Вой, худойим-ей!— деб жавраб турганди.

Иккинчиси эса ундан сўрарди:

— Нима дегани бу?

— Шундай бир зот бор,— жавоб беради биринчи қиз.

— Эҳ, сизлар,— кеккайиб тушунтиради Котьяка,— буни кутилмаган меҳмон келганда айтилади.

Серёжа ўшанда роса қорини ушлаб кулганди. Ҳозир ҳам куляпти. Миттивой Котьяка ўшанда тўғри айтган экан.

Бувиси уларни кичкина кулбасига бошлади, шу ондаёқ орқасига қайтиб, қудуқнинг тутқичини айлантириб, челақда чайқалиб турган сувни олиб, ювиниш учун уларга узатади.

Никодим кўйлагини ечади, белигача қип-яланғоч сувнинг совуқлигидан сесканиб кулади: «Уҳ! Ҳуҳ! Ҳу!» Серёжа унга тақлид қилади, чунки сув муздек, унга чидаёлмай бақиради, атрофига қизил хўрознинг расми солинган узун сочиқда артинади.

Ҳар ҳолда, бутун атроф ажойиб!

Бувиси ҳам унчалик заҳар эмас. Ўзини тутиб олди — энди куляпти!— қалин лабларини очиб, бир текис оқариб турган, худди қизларники сингари тишларини кўрсатади, юзидаги ажинлари унинг ҳаракатига қараб дам пайдо бўлади, дам йўқолади.

Улар узун тахта стол атрофида ўтиришибди — йиллар ўтиши билан бу стол қорайиб кетган, совуқ сут ичиш-япти, худди ғиштга ўхшаш нонни катта-катта бурдаларга бўлиб, асал билан ейишмоқда.

Кейин дам олишади.

— Бу шунчаки қоринни алдаш учун,— дейди бувиси тўлқинланиб, Серёжа эса бу гапни эшитгиси келмайди.— Бу шунчаки йўлдан кейинги овқат,— тушунтиради у.— Ҳозир товуқ сўямиз, росмана овқат бўлади.

Она кулиб унинг қўлини силар экан, шундай дейди:
— Никодим — менинг эрим. Биз сизга таништиргани олиб келдик.

Бувиси маъқуллаб бошини қимирлатади, кулмоқчи бўлади, лекин нимадандир ранжиб йиғлайди, Никодимнинг олдига келиб унга чўзилади, у бўлса ўз навбатида эгилади ва кампирни ўпади.

— Салом, куёв болам,— дейди у,— салом, олтингинчам.

Она тескари ўгирилади, хўрлиги келиб бурнини тортади, папирос чекиб кулади.

— Энди қандайсиз?— сўрайди.— Мамнунмисиз? Орзу қилган кунга етдингизми?

— Етдим!— дейди бувиси ва Никодим ҳақида сўрайди:— У қандай ўзи? Ичмайдими? Саёқ юрмайдими?

Она кулади, йўқ, дегандек калласини сарак-сарак қилади, юзидаги жиддийлик ўрнини кулги эгаллайди ва узоқдан туриб Никодимга кўз тегмасин деб туфлаб қўяди.

Кундузи улар қайнатилган товуқ шўрвани ичишди, тузлаган қўзиқорин, бодринг, карам ейишди. Қатта чўян қозонда яп-янги карам буғланмоқда. Пешинги овқатдан сўнг, онаси ўз кўйлагини, Никодимнинг шимини, Серёжанинг кўйлагини дазмоллайди, бувиси билан тўрт киши бўлиб бутун қишлоқ бўйлаб айланишади.

Ўз уйлари олдидаги супачаларда, тўнкачаларда одамлар ўтиришарди. Писта чақишарди, транзистор эшитишарди. Меҳмонлар билан келаётган кампирга қарашарди.

Биров эгилиб саломлашар, бошқа бировлар ўринларида туриб келиб, қўл бериб сўрашишарди. Аввалига Никодим билан, кейин онаси ва Серёжа билан сўрашишади. Бувиси билан сўрашмаса ҳам бўлаверади, чунки у шу ерлик, меҳмонлар-чи, меҳмонлар уларга қизиқ. Серёжа бир нарсани аллақачон аниқлаб олди: қишлоқдагиларнинг юзлари қорайган. Офтобда тобланган. Фақат уларнинг юзларидаги ажинлар кулганларида ёзилади ва тагидан оқ тери кўриниб қолади.

Серёжа бундай сайрларда ўзини ноқулай ҳис қилади. Худди ҳайвонот боғидек. Ҳамма унга қарайди. Қараганда ҳам бошдан-оёқ кузатишади. Онаси билан Никодимга ҳам кўпроқ тикилиб кузатишади, бунини Се-

рёжа кўради, уларга ҳам ноқулай, лекин ноилож, чидашади.

— Э-э!— калбош, паҳмоқ мўйловли чол келади.— Яланг оёқ Анька келибди.

— Худди ўзи,— жавоб қилади она, чолни қучоқлайди, Никодимга бўлса тушунтиради.— Мени яланг оёқ деб аташарди, чунки қишда ҳам мактабга пайпоқсиз борардим. Кийишга ҳеч нарсаси йўқ эди.

— Худди шундай,— дейди чол.— Роса юпун эдик. Қўриб турибман, энди семирибсан. Анави Евгенияни қара, шишиб кетган,— семиз кампирни ишора қилиб кўрсатади.— Худди бочканинг ўзи!

Кампир ҳазиллашиб чолнинг кал бошига уради, уни итариб, ўзи кулади.

— Бу қари қирчанғи, унга эрга тегмай, бева қолганимни ҳеч бир эсидан чиқаролмайди!

— Ҳа, ҳа!— маъқуллайди чол.— Энди тегасанми?

Ҳамма кулади.

— Кетдик!— ҳазиллашади кампир, чолни қўлтиғидан олади ва улар олдинга ўтиб юриб кетишади. Чол шўхлик қилиб Аннанинг папиросини олиб чекади. Ҳалқа қилиб тутун чиқармоқчи бўлади.

— Сен касбинг бўйича ўзи ким бўласан?— суриштириб кетади чол Никодимдан.

— Иқтисодчи!— жавоб қилади у.

— Иқтисодчи! Э, ундай бўлса бухгалтер экансан-да!

— Йўқ,— кулади Никодим,— ўхшаб кетади, лекин қандай қилиб тушунтирсам экан... Асосий, десаммикин...

— Асосийси!— тушунади чол.— Демак, бошлиқ.

— Сиз мени тушунмадингиз,— яна кулади Никодим,— бу иш бухгалтернинг ишидан ҳам муҳимроқ. Мураккаброқ.

— Демак, иқтисодни олиб борасан?— аниқлайди чол.

— Шунга ўхшашироқ!— тасдиқлайди Никодим.

— Ундай бўлса тушунарли,— ҳаяжонланади чол,— Америка тўғрисида нима гаплар бор? Уруш бўлмай-дими?

Чол худди хира пашшага ўхшайди, савол бергани-берган. Никодимдан ҳамма гапни билиб олмоқчи. Уларни кишлоқнинг охиригача кузатиб қўйди. Кейин орқасига қайтди.

Қишлоқ Серёжага ёқди. Тераклар ўсган. Четан де-ворларда хурмачалар қуритиш учун қўйилган. Кунга-

боқарлар бўлса томорқалардан бошларини чиқариб, чайқалиб туришибди.

Уйга қайтишганда рўпарадан катта ғилдиракли трактор чиқиб қолди. Тракторчи, моторнинг тутунидан қорайиб кетган, уларнинг олдига келиб тормоз берди-да, шапкасини ечди:

— Ань,— деди бувиси.— Танимаяпсанми? Амакингни ўғли.

Анна шошиб қолди, тракторчига қўлини бериб сўрашди, кейин қўлига қаради: кафти қоп-қора.

— Валь,— қичқирди тракторчига.— Гармонни олиб кел!

Кечга яқин кулбага одам тўлиб кетди. Валентин гармонни билан келди. Бувиси ўша чол билан рақсга тушмоқда, пол оёқ зарбидан ғичирлайди. Тамакининг тутуни ҳаммаёқни қоплаб олган, деразадан чиқиб кетиши қийин. Анна лапар айтяпти:

Не сўз айтсам буларкин,
Умримизни уларкин
Чувалса — ечилмаса,
Ўзганда — узилмаса.

Гармончи бир дақиқага тўхтайди, бир қадаҳ ичимликни ютади-да, пешонасидаги терни артиб, яна гармонини чалиб кетади.

Шунчалик қариндош-уруғлари борлигини Серёжа ҳеч бир ўйламаган эди. Холалари, амакиси бор экан. Уларнинг болалари. Булар Серёжага тоғавачча ва холавачча бўлишади, демак.

Қариндошларидан бири Серёжага қараб қўйди. Ингитча ундан анчагина катта эди. Сочини тақир қилиб машинкада олдирган. Кичкина скамейкада, камтарона ўтирибди, ликопчадаги силлиқ бодрингга қўли етмай гаранг. Бодрингга ружу қариндошининг жонига тегдими, ўрнидан туриб секингина ҳовлига чиқди. Серёжа пулига бир оз кутди, кейин у ҳам чиқди.

Сочи олинган йигит зинапоя олдидаги ёғочни ушлаб турарди. Серёжани кўриб, ажабланмади ҳам. Қўлини чўнтагига солиб, сигарета чиқарди ва унга узатди.

— Йўғ-е!— қўрқди Серёжа ва ўзини оқлашга тушди:— Менинг онам шундай чекадики, жонга тегиб кетади. Шунинг учун менинг тамакига хушим йўқ.

Ингит бошини чайқади ва мағрурона тушунтирди:

— Менинг исмим Колька.— Сўнг дарҳол сўради:— Сизларнинг техникангизми?

Велосипедлар ҳовлининг ичкарасида ярқираб турарди.

— Бизники,— жавоб қилди Серёжа.

— Бирданига учта?— ажабланди Колька.

— Бирданига учта,— тасдиқлади Серёжа, гапни кавлаштирмасдан.— Учиб кўрасанми?— таклиф қилди у.

Сочи олинган Колька шимининг ўнг почасини шимарди, Серёжанинг велосипедини кўчага олиб чиқди, унга қоидали қилиб ўтирди, унинг олдинги филдирагини осмонга кўтариб ликиллайтиб кўрмоқчи бўлди, лекин йиқилишига озгина қолди, шундай бўлса ҳам ўзини ўнглаб велосипедни ҳайдади-да, қоронғиликда кўздан ғойиб бўлди. У ҳадеганда қайтиб келавермади, ўн минутлардан кейин келди, келишга келди-ю, шошиб-пишиб тушди-да, велосипедни мақтаб кетди. Серёжа унинг барибир велосипедни қаерларгадир урганини сезди.

«Ҳа, майли,— ўйлади Серёжа,— ачинишга ўрин йўқ, ахир у қариндош-ку».

Қариндоши велосипедни тўсиққа суяб қўйди-да, кўчага чиқиб бир оз оёғини ликиллайтиб туриб, бирдан деди:

— Тракторда айланиб келишни хоҳлайсанми?

— Сен нима, ҳайдашни биласанми?— ишонмасдан сўради Серёжа.

— Кетдик,— жавоб қилди Колька ва орқасига қарамасдан югуриб кетди.

Валентин ҳайдаб келган бояги трактор эди, бу Колька унинг ўғли эканлиги шу ерда маълум бўлди, трактор ҳайдашни эса у мактабда ўқиган, мактабда механизация дарси ҳам булар экан, бунинг устига отаси тракторчи ахир.

Колька ўриндиққа ўтирди, Серёжани ёнига жойлаштирди, чироғини ёқди. Трактор тириллаб кетди, бир оз жойидан қимирламай турди, кейин кишнаб турган отдай ўрнидан кескин қўзғалди.

— Отанг бирдан тракторнинг овозини эшитиб қолсачи?— қичқирди хавотирланиб Серёжа.

— Йўқ,— бошини қимирлатди Колька,— у гармон чалганда тракторнинг овозини эшитмайди.

Трактор қишлоқ четига чиқиб, чанг-тўзонли юмшоқ йўлдан юриб кетди.

— Худди снгил машинага ўхшаб юради!— қичқирди Колька шамолдан кўзини сузиб. Сўнг, бирдан йигитчасига ҳуштак чалди. Серёжа кулди, у ҳам икки бармонини оғзига тикди. Энди улар икковлашиб ҳуштак чалишарди, тракторнинг овозига жўр бўлган ҳуштак бир оз ваҳимали бўлиб эшитиларди. Худди ёввойи одамлар бақириб-чақираётганга ўхшарди.

— Колька!— қичқирди Серёжа ўзининг келишган қоматли қариндошига.— Бир бизнинг шаҳарга кел!

— Мен бўлганман у ерда,— жавоб қилди Колька.

— Йўқ, сен бизникига келгин. Мен сенга ҳамма нарсани кўрсатаман! Кинога борамиз! Ҳайвонот боғига!

— Келишдик!— қичқирди Колька ва Серёжага ўгирилиб қаради. Унинг сочи олинган калласи трактор чироқлари шуъласида худди дум-думалоқ типратиконга ўхшарди.

Серёжа кулиб юборди. Бу Колькага у бирор-бир яхшилик қилишни истарди. Бирор нарсани совға қилмоқчи, совға қилганда ҳам сахийлик билан катта нарсани совға қилмоқчи эди. У шундай бир сўз айтмоқчи эдики, бу билан ўзининг унга чиндан ҳам яқинлигини, дўстлигини баён қилмоқчи эди.

Мана шу пайтда унга ҳамма нарсa ёқарди, айниқса тракторни усталик билан бошқариб бораётган одамшаванда қариндоши, чапг-тўзонли йўл, милт-милт этиб бораётган ён томондаги оқ қайин дарахтлари унга ҳузур бағишларди.

— Шундай қилиб, келасанми?!— хитоб қилди Серёжа.

— Албатта!— жавоб қилди Колька.

Янги одамлар билан танишиш, уларни билиш қандай яхши. Кеча у Кольканинг борлигини ҳам билмаганди, бундай қариндоши борлигини у хаёлига ҳам келтирмаганди. Бугунги кунга келиб, унинг дўстлари қаторига яна бир дўст қўшилди.

— Қўлни ташла!— қичқирди қувониб Серёжа.

— Ташладим қўлни!— жавоб қилди Колька. Сўнг, ўгирилиб, Серёжага ўзининг кафтини чўзди.

Серёжа унинг қўлини қисшига улгурмади. Шундай қарс-курс бўлдики, гуё Серёжа худди уйқуга кетиб туш кўрмоқда, унинг оёқ остида ер кўринмайди, у муаллақ осмонда, қаерлардадир учиб кетаётгандек.

Энди Серёжа «самолётга» ўхшайди.

Чап қўли олдига чўзиб осиб қўйилган. Қўли темир симлар билан елкасига тортиб қўйилган, сим атрофлари оқ дока билан ўралган. Қўли гипсланган. Бундай четдан қаралса, ҳақиқатан ҳам самолётнинг бир қанотига ўхшайди.

Палатада икки «самолёт» бор. Бири унинг узи, иккинчиси ёш йигит; «тўпчи» лақабли кўзларининг таги салқиган амаки ҳам бор. У оёғини синдириб, ёғоч тахта устида ётибди, оёғи бўлса худди замбарак сингари юқорига осиб қўйилганди, осилганда ҳам катта посанги тошга улаб, махсус айланма ғилдиракка боғлаб осиб қўйинлибди. Яна бир рицарь бор. Ваня амаки деб аталмиш бу киши жуда ҳам қизиқчи. У «рицарь» лақабини шунинг учун олганки, деразага чиқиб кўчага тескари қараб ўтирган экан, бир қимирлаб учинчи қаватдан пастга учиб кетибди. Омади келган экан, юмшоқ гулхона устига тушиб, бўйинини синдирибди. Энди бўлса бўйнидан то белигача қалин темирга ёпиштириб қўйилган ҳолда ётибди.

Нимасини айтиш мумкин, улфатларнинг ҳаммаси ҳам ғамгин одамлар.

Вақт кўп, ўзингни қўярга жой тополмайсан. Эрта билан врач келади, гипсни уриб кўради, ниманидир ўйлайди, ҳеч нарса айтмасдан кетади-қолади. Гипс орасидаги синган суяклар хотиржам ўсиб асли жойига келиши керак, вақтни кутиб, чидашдан бошқа илож йўқ.

Серёжа «Граф Монте-Кристо»ни ўқимоқда, онаси топиб келган қалин жилдли китоб. У кўпинча кино кўрарди, китоб ўқишга эса вақти бўлмасди, хато қилган экан, китоб ўқишда ҳикмат кўп экан. Китобни ўқиб бўлгач, унинг мазмунини янги ошналарига ҳикоя қилиб беради. Улар эса диққат билан эшитишади. Улфатлар Серёжадан мамнун, чунки уларнинг вақти мароқли ўтишига ёрдамлашяпти. Қизиқчининг айтишича:— «Бекорчи вақтни тўлдиради».

Зерикиш ҳамманинг жонига тегиб, тоқати тоқ бўлганда у ўртага гап ташлайди. «Граф Монте-Кристо» китоби ҳам ёрдам беролмай қолган пайтда шундай бўлади.

— Ҳе, ҳе,— бошлайди у,— лекин кўнгилли бўлиб

ёзилиб, космонавтликка бораман. Нима бўпти?— ўзича ўзи ажабланиди.— Улар юмшоқ усул билан ерга қўнишади, мен бўлсам қаттиқ ерга қўнишни ўзимда синаб кўрдим, мени олишлари турган гап...

Согинишдан тортиб, зерикишгача чидаб бўлган оғир ламларда ҳар қандай ҳазил ёқимли бўлади. Энг кичик ҳазил ҳам беморга ҳузур бағишлайди.

— Ҳар ҳолда, ҳозирча сабр қилиш керак,— дейди Ваня амаки.— Ҳали ўзимни синашим керак. Учинчи қаватдан ташлаб кўриш керак.

— Сен ҳар ҳолда қўрқиншга улгурдингми?— сўрайди ундан «тўпчи».

— Қўрқиншнинг нима кераги бор,— жавоб қилди «рицарь»,— эҳтимол бундай сакрашга мен бутун умр тайёргарлик кўргандирман.

Серёжа қотиб-қотиб кулади.

Ваня амакининг уч ўғли бор. Хотини бўлса озғин, серташвиш аёл. Улар кечки пайт келишади: хотини ишдан чиқиб, аввалига магазинга боради, кейин болаларини олади ва ҳаммалари биргалашиб отани кўргани келишади. Хотини эрининг олдига нима харид қилиб келгани, қаерга боргани, қўшнилардан қайси бири нима дегани, болалар ўзларини қандай тутишаётгани, буларнинг ҳар бирини батафсил гапириб ҳисоб беради. Ваня амаки уларнинг олдига жиддий туради, ҳамма гапни диққат билан эшитади, кейин ўз таъсирини ўтказган ҳолда ўғиллари билан гаплашади — айбдорларга танбеҳ беради, ким ўзини қандай тутиши лозимлигини айтади, лекин охирига бориб, ўзи ҳам чидаёлмайди:

— Қулоқ солмасанглар,— дейди,— худди отангиз сингари учинчи қаватдан учиб кетасизлар. Яна бунинг устига гулхона устига эмас!

Серёжа пиқиллаб кулади, қизиқчининг хотини аччиқланиб кетади, лекин эртасига улар ҳаммалари биргалашиб яна келишади, келишганда ҳам арзимас соғна-саломлар: олма, бир банка шарбат олиб келишади.

Ваня амаки асфальт қиладиган машинада ишларкан, йўлларни асфальтларкан. Бу машина худди тракторни эслатади. Серёжа унга узоқ қариндоши — сочи олинган Колька билан кечаси тракторда сайр қилиб маза қилишганини, қандай қилиб қайин дарахтига бориб урилиб Серёжанинг ўзи етти метрлар чамаси жойга учиб

кетгани ва ерга тушар-тушмас, ҳушидан кетиб қолганини ҳикоя қилиб беради.

— Сен ҳам учар экансан,— дейди уни ўзига ўхшатиб Ваня амаки. Ҳушдан кетиш ҳақида эса қисқа қилиб тушунтиради:— Ўзилиш! Бундай ҳол менда ҳам бўлган.

Кулранг «тўпчи» эса Ваня амакининг ҳазилидан кулса ҳам, лекин у палатадан зарур иш билан чиқиб билинган уни қоралайди.

— Вайсақи!— дейди у.

— Вайсақилигини қаердан биласиз?— ғазабланади Серёжа.

— Ҳа,— ғамгин «тўпчи» қўлини силтайди,— унинг касбидан ҳам кўриниб турибди! Асфальт қилишда буткул аёллар ишлашади.

Бу Серёжани қониқтирмайди. Ваня амаки унга ёқарди. Агар у бўлмаганда, Серёжанинг аҳволи вой бўларди.

Бир кунда икки маҳал — эрталаб ва кечқурун унинг олдига онаси келади. Вақт-вақти билан онасини кўрган учуми, Серёжа онасида юз бераётган ўзгаришларни яхши сезади.

Энг асосий ўзгариш шундаки, онаси чиройли бўлиб боряпти. Юзи силлиқ, озгина бўлса ҳам тўлишган. Онасида янги кўйлак пайдо бўлиб қолди: ялтироқ гулли, бу кўйлак унга ярашиб, ёшартириб юборибди. Баланд пошнали туфли киядиган бўлибди, бўйи баланд бўлиб, анча чўзилибди. Яна бир асосий хислат — ҳамма вақт кулиб туради.

— Оҳ, менинг ташвишим,— дейди Серёжага, ўзи бўлса кулади. Гарчанд ўғли касалхонага тушиб қолган бўлса ҳам, кўринишдан ташвиши йўққа ўхшайди.

Ўшанда трактор фалокатидан кейин Серёжани район касалхонасига олиб кетишди. Катта йўлда машина тўхтатишди ва ўша томонга ошиқибди. Район марказига боришар экан, онаси шофёрдан шаҳарга кетаётганини билиб қолди. Район марказидан уни тўғри шу касалхонага келтиришди.

Шундай қилиб, тўй саёҳати ҳам тезда тамом бўлди. Велосипедлар бувисиникида қолиб кетди. Лекин Серёжани бу безовта қилаётгани йўқ. Қизиқ, Кольканинг иши қандай экан? У онасидан сўраган эди, у, ҳеч нима, деди-қўйди.

Трактор унчалик ёмон шикастланмабди, фақат радиатори эзилибди, чироқлари чилпарчин бўлибди.

— Унга гап тегдими?— сўрайди Серёжа. Онаси елкасини қисиб, бирон аниқ гап айтолмайди.

— Эҳтимол,— дейди,— бир оз гап теккан бўлса керак...

Серёжанинг Қолькага раҳми келади. У ахир унинг велосипедида учгани учун миннатдорчилик қилиб, чин юракдан тракторда айлантирди-да.

Серёжа бир варақ қоғоз, ручка олиб келишни онасидан илтимос қилади. Серёжа унга хат ёзади:

«Қолька, хафа бўлма, мен соғаяяпман, ҳеч қандай хавфли жойи йўқ, суяк синибди холос, фақат гипс тагидаги терим қичишяпти, лекин келишилган ўша шарт-шарт, ваъда берганинг бўйича шаҳарга албатта кел! Салом билан Серёжа!»

Онаси унинг осонроқ ёзиши учун қоғозни қулай қилиб ушлаб туради, кейин хатни ўқийди.

— Сен эсингдан чиқармадингми? Ахир, эртага туғилган кунинг!— дейди онаси.

Июлнинг ўрталарида Серёжанинг туғилган куни. Бу йил у ўн тўрт ёшга тулади. Лекин омаднинг келмаганини қаранг. Шундай пайтда у касалхонада ётса.

— Балким қўйиб юборишар?— шикоятнамо дейди Серёжа. Туғилган куни у уйда бўлишни истайди, туғаракдаги ўртоғи Робертни, Понтини чақирса. Эҳтимол, Васька ҳам келар.

— Хафа бўлма,— дейди онаси, яна кулиб.— Бирор нарса ўйлаб топармиз.

Кечқурун Серёжа бирдан ухлолмайди. Ўнг томонида узоқ вақт ётади. Ўнг томони билан ётиш жонига тегиб кетди, чап қўлини орқа бўйнига шундай ташлагиси келадикки, асти қўяберинг, чап томонига ағанаб мириқиб ётса, қани энди. Лекин чап қўли осмонга чўзилганча турибди.

Серёжа типирчилайди, тиришади, чойшабниғим-лаб ташлайди. Ниҳоят, тинчиб қолади. Ўзича ўйлайди: эртага онам бирор нарса ўйлаб топса керак, деб. Лекин онаси ҳеч нарса ўйлаб топгани йўқ. У куринмаяпти. Ҳамма вақт бир кунда икки маҳал келадиган одам, шундай кунда куриномаса.

Серёжа касалхонада бериладиган эрталабки кашани еди, хафаликдан қовоғи осилиб кетди. У ғамгин, ташвишлан, ҳеч кимни кўргиси йўқ, ҳатто қизиқчи Ваня амакини ҳам.

У бўлса ҳаракат қилгани қилган. Қандайдир арзимас нарсаларни ўйлаб топади. «Тўпчи» ва иккинчи «самолёт» кишнайди. Ваня амаки камгап, Серёжанинг олдига келади ва ёнига ўтиради. Сукут сақлайди. Олма уза-тади.

Серёжа Ваня амакига — «рицарь»нинг гипсдан ясалган қалқонига қарайди, гуё биринчи марта кўраётгандай диққат билан уни кузатади, кейин эса секин-аста:

— Раҳмат, Ваня амаки,— дейди.

У бўлса қовоғини солади. Қора қошлари бир-бирига туташиб, бир йўла қалин чизик ҳосил қилади.

— Мен гапнинг ростини айтсам, сени ақлли эркаклар қаторига қўшган эдим,— дейди.— Сен бўлсанг, сўлиб қолдинг. Онам мени эсидан чиқариб юборди, деб ўйлаяпсанми? Аҳмоқ! У сени эслаяпти, шунинг учун сенинг олдинга келмаяпти. Қараб тур, ҳали келсин, ўшанда кўрасан.

Серёжанинг кайфияти бир оз кўтарилди. У ўз нигоҳини эшикдан узмади. Тўғри-да! Шубҳага ўрин йўқ! Онаси ёлғиз ўзи келмайди, Никодим билан келади, бунга унинг ишончи комил.

Сабр-тоқат тугаган бир пайтда ҳақиқатан ҳам эшик очилди. Остонада катталарнинг халатини кийиб Понти турибди. Халатнинг этаги полда судралган, енглари эса худди далада экиннинг ичига қўйиладиган қўриқчининг қўлига ўхшаб, осилиб турибди.

Понти палатага бир қадам ташлайди, остонада Васька пайдо бўлади. Ҳайратдан лол бўлиб, хижолатда қолган Серёжа ўрнидан туриб кетади.

Юзи қизариб ёна бошлаганини у аста-секин ҳис қила бошлайди. Шу арзимас давр ичида Галя ўзгариб кетибди. Унинг кўзлари янада катталашиб, умуман... бўйи ўсиб, анча улғайибди. Энди уни Васька деб ҳам атаб бўлмайди.

Серёжа Галяга қараб турган бир пайтда, у ҳам олдинга томон қадам ташлайди ва ўрнини Никодимга бўшатиб беради. Серёжа уни самимият билан соғлом қўлини кўтариб қўтлайди, энди онаси киришини кутади, лекин онасининг ўрнига палатага Котька кириб келади, унинг орқасидан Нина хола ва Олег Андреевич ўз формасида кўринади. Буниси роса ажойиб бўлди: қанчадан-қанча меҳмонлар! Серёжа ўзини йўқотиб қўяди, унга ёрдам керак, ёрдам. Бу — онаси. У остонада байрамлар-

дегидек кийинган ҳолда, сочини ўзгача тараб, бутун вужудидан муаттар ҳидлар таралиб турибди.

Ҳамма Серёжани табриклайди, унинг қўлини қисилди, қизиқчи билан иккинчи «самолёт» меҳмонларнинг куплигидан хижолат тортиб, уялган ҳолда коридорга чиқиб кетмоқчи бўлишади, лекин она уларни қўймайди,— табуреткаларни бир-бирига яқин суради, устига газета солади ва унинг устидан топ-тоза дастурхон ёзади — онаси буларнинг ҳаммасини ўзи билан олиб келган, катта тугунли ечади ва ичидан турли-туман таомлар олади. Қоврилган товук, помидорлар, бодринглар, катта идишда қарағай меваси, чиройли қилиб ясалган торт.

— Ҳаммаси рисоладагидек!— қичқиради Понти ва тортга ўн тўртта юпқа арча шамини санчади ва уларни ёқади.

Бир дақиқа ҳамма сукут сақлайди. Шу пайт бирдан Серёжа Котька қўлларини оғзига қўйиб, кўзларини юмиб, лабларини қимирлатаётганини кўриб қолади. У кулмоқчи афтидан; лекин Нина хола уни тергайди.

— Мен, она, дуо ўқияпман,— жиддий жавоб қилади Котька.

— Қандай қилиб?— ажабланади Олег Андреевич.

— Шундай!— дейди Котька.— Эй, худованди карим, кучингни кўрсат, Серёжа тезроқ соғайиб кетсин.

Қизиқчи Ваня амаки ҳайратдан ҳатто каравотдан сакраб туриб кетади.

— Вой-вой!— бақиради у.— Ёрдам беринглар! Чидай олмайман!

Ҳамма кулади, кулганда ҳам кўзларидан ёш чиқиб кулади, Понтининг бўлса ҳатто ҳиқичоғи тутиб қолади.

Эшик очилиб, энага мўралайди. Бундай қараса ҳамма куляпти, кўзларини пирпиратганича, гапга тушунмасдан, ўзи ҳам кулади.

5

Ўша туғилган кундан бир ҳафта ўтгач, иккинчи «самолёт»ни касалхонадан соғайтириб юборишди, Ваня амакини бўлса яна операция қилишди. Уни бўйнидаги ўсиш нотўғри кетганга ўхшайди.

— Бунинг қаранг,— дерди у юзини тер босиб, ранги заъфарон бўлса ҳам кулиб,— иккинчи марта бўйнимни узатишди, яна жойига солиб қўйишди.

Оғриққа чидай олмай чекади, тутушни чойшабнинг ичига пуркайди, лаблари оғриқдан қийшаяди.

Ушанда, туғилган кун бўлганда, меҳмонлар кетгач, Ваня амаки Серёжадан сўради:

— Қайси бири отанг бўлади? Милиционерими?

— Йўқ, бошқаси,— жавоб қилди у тўсатдан ва тутилиб қолди.

Нима, Никодимни отам деб атадимиз?

Серёжа ўйланиб қолди. Шундай бўлди шекилли...

Уни ғамгинлик чулғаб олди. Қандай қилиб ўз отасидан шунчалик эрта воз кечди... Никодимнинг келганига кўп бўлдими? Учинчи ой... Бундан уч ой муқаддам Серёжанинг уни кўргани кўзи йўқ эди, энди бўлса унга яхши муносабатда бўляпти, ўрганиб қолди шекилли. Эҳтимол яхши кўрса ҳам керак?

Серёжа Никодим ҳақида ўйладими, тўй саёҳатини эслайди, улар пичан ғарами ичида ётишганини, эрта тонгда Никодим онаси билан гул терганини, яна ундан олдин гулхан атрофида ўтириб, онанинг бошини силаб, қулоғига ўт тикиб, қитиқлаганини эслайди.

Онаси Никодимни севар экан, демак у ҳам севади, Мантиқан шундай! Демак, Серёжа ҳам уни яхши кўриб, ҳурматлаши керак. Уни отаси деб ҳисоблаши керакми?

Серёжа ўзи йўл қўйган хоинлик ҳақида, хоинлик бўлганда ҳам даҳшатли хоинлик ҳақида ўйлайди. Никодимнинг ўз отаси бўлишига рози бўлгани уни азоблайди. Шу билан ўзининг ҳақиқий отасини сотиб юборди.

Серёжанинг отаси учувчи эди, у бу билан ҳамма вақт мағрурланарди. Унга доим ўхшамоқчи эди. Моделлар ясарди. Энди-чи... Энди бўлса...

У кўзини юмади, хотирасига отасининг нотаниш сиймосини келтирмоқчи бўлади — дам Чкаловга, дам кулиб турган Гагаринга, дам учувчи костюмини кийган шунчаки жасур кишига ўхшаган қиёфани излайди. Серёжа кучини тўплаб қовоғини тириштиради. Лекин отасини энди кўз олдига келтиролмайди... Бўлмайди, бу қандай даҳшат. У ўзини ўзи энг расво сўзлар билан сўкади, оёғини чимчилайди, лекин отасининг порлоқ сиймосини кўз олдига барибир келтиролмайди. Уч ой, бор-йўғи бундан уч ой илгари отаси унинг тушига кириб чиқарди — майли, ҳар хил кўринишда бўлсин, лекин тушига кирарди, энди-чи, энди бўлса тушида дуч келган нарсани кўради,

қаёқдаги бемаза нарсаларни кўради, лекин отасини кўрмайди. У ҳеч қаерда йўқ. Тушида ҳам, хотирасида ҳам йўқ.

Онасининг кулгиси унинг ғашига тегеди. Унинг ялтироқ кўйлаклари, сочи, туфлиснинг пошнаси ёқимсиз туюлади унга. Онаси келганда уни ер остидан зимдан кузатади ва қовоғини солиб олади. Онаси унга нима бўлганини сўрайди, ҳазиллашади, уни руҳлантирмоқчи бўлади, лекин Серёжа булардан қайтанга яна асабийланади. Кейин қўшнилари эшитиб қолмаслиги учун оҳиста гапирди:

— Нима, сиз ҳамма нарсани эсингиздан чиқардингизми?

— Нимани эсимдан чиқарибман?— ажабланади онаси.

— Мен тўғримда. Мени эсингиздан чиқардингизми, а?

Онаси калласини қимирлатади, ҳеч нарсага тушунмайди.

— Мен келажакда ким бўламан?— дейди дабдурустан у онасининг ғамгин бўлиб қолганини кўриб.

— Йўқ,— жавоб қилади у.— Ёдимда. Тўгаракка телефон қилдим. Яқинда мусобақа бошланар эмиш.

— Қачон?— ўрнидан туриб кетай дейди Серёжа.

— Аниқлашим мумкин,— ваъда қилади онаси.

Серёжа янги самолётини кўз олдига келтиради, у радио орқали бошқариладиган бўлади — бу моделни Роберт билан бошлаган эди, казеин елимининг ҳидини эслайди ва тўгаракда доим ҳукм сурадиган осойишталик ёдига тушади.

Отаси бўлмаса, унинг расми ҳам бўлмаса нима қилснч, уни билиш ва афтини эслашнинг имкони бўлганда, қандай яхши бўларди. Лекин унинг қилган ишлари борку. Авиация бор. Авиомодель тўгараги бор!

Серёжа онасининг тикилиб турган нигоҳига дуч келади. Онаси уни зимдан кузатмоқда, худди жиддий гапини айтган катта йигитни кўздан кечирмоқда. Унинг кўзлари энди кулмаяпти, кўзлари чақчайиб, ажабланиб, худди ўшандаги сингари унга қараётгандек.

— Мен ҳаммасини эслайман,— деди онаси ўғлини эркалаб. Қутилмаганда қўшиб қўйди:— Лекин сен ҳам мен тўғримда озроқ эсла.

Серёжа бу сўзларни тушунмади. Бу билан у нима

демоқчи? Нима у онаси ҳақида уйламайдими? Нима, онани унутиб бўладими? У кулади. Ўз фикрларидан узоқлашади. Чунки, туғилган кундаги онасининг меҳрибонлигини унутиб бўладими?

Бунинг устига, уни яна байрам кутяпти.

Бир неча кун ўтгач, онаси эрталаб Никодим билан келди. У тугуннинг ичидан бир боғлам нарсани олди. Серёжа қизиқиб қаради — бирор мазали нарса бўлса керак, деб ўйлаганди. Лекин Никодим, ейдиган нарса эмас, Серёжанинг шимини келтирибди.

— Тезда кийин,— кулади у,— кетамиз!

Серёжа гипсни олишмагунча уни касалхонадан чиқаришмаслигини билади, лекин ҳеч нарсани суриштирмасдан, ҳаяжонланиб шимини кияди, билишнинг нима кераги бор, чунки Никодим орқали билинса бу иш жуда ҳам соз бўлиши мумкин.

Ҳар ҳолда, чидаб туролмайди:

— Қаерга?

— Аэродромга,— жавоб қилади Никодим.

— Нима учун?— ажабланади Серёжа.

— Сенинг мусобақаларинг! Врачни зўрга кўндирдим — фақат икки соатга борамиз.

Серёжа қувончидан сакраб тушади. Никодим шимини кийишга ёрдамлашади, елкасига спорт курткасини ташлайди. Улар пастга қараб тушиб боришаркан, пастда такси кутиб турганини кўради.

— Котькани бориб оламизми?— кулади Никодим.— Нина хола илтимос қилди.

Мана улар Котька ва Никодим билан бирга асфальт йўл бўйлаб шаҳар чеккаси томон учиб кетишмоқда, дарахтлар ортидан аэродром минораси кўринади. Бу минора орқали шамолнинг йўналиши ва кучи белгиланади, кейин ярим доира сингари улкан иморатнинг томи кўзга ташланади, иморатнинг эшиклари ланг очик, қоронғи хонада АНлар савлат тўкиб турибди.

Серёжа машинада ўтирган жойидан судьялар ҳайъати ўтирадиган қизил столни кўряпти, уларнинг рўпарасида болалар бир қатор бўлиб саф тортишган. Уларнинг ҳар бири олдида, ўт устида модель турибди. Моделлар ранг-баранг, шунинг учун бўлса керак, ўт устида камалак-ёй ҳосил бўлган.

Серёжа машинадан чиқади. Унинг гипсдан ясалган «самолёти» саф тортиб турган болаларнинг диққатини

Ўзига тортади, улар Серёжага қарашяпти, кимдир қўлини кўтариб уни қутламоқда. Роберт! Худди ўзи!

— Рекордчига салом!— қичқиради Роберт.

Серёжа Робертга сигнал беради, таниш болаларга калласини қимирлатиб салом беради. У ўзининг орқасида Никодимнинг нафас олишини ҳис қилади, ҳа, у ҳақиқатан ҳам бахтли! Майли, Никодим унинг самолётларини кўрсин! Майли, Серёжанинг ким бўлишини билиб қўйсин!

Серёжа бу ҳақда кинояомуз, мақтанмасдан ўйлайди. Бу ҳақда Никодим билишни керак, тамом-вассалом.

— Сен нима, учувчи бўласанми дейман?— сўрайди Котька, томошага берилиб, бурнини тортар экан.

— Балким учувчи бўларман,— жавоб қилади Серёжа,— эҳтимол конструктор бўларман.— Сўнг ўз бахтидан қувонган шундай бир пайтда унга ҳам таклиф қилади:— Кел, сен ҳам бўла қол.

— Майли,— рози бўлади Котька.— Лекин мен ким бўлиш учун ҳали бир қарорга келганим йўқ. Балким диктор, балким изтопар бўларман.

Болалар бир чеккага ўтишди. Ўт устига ўтиришди. Қаерлардадир қўнғизлар чийилламоқда. Қизил ва оқ капалаклар қанотларини ёйишиб у ён-бу ён учишмоқда. Спорт аэродромининг кўм-кўк даласи кўринишдан қизилга ўхшайди. У рангли. У қизаради, кўкаради, сариқ тусга киради, Серёжа бўлса касалхонадан кейин, унинг димниққан хоналаридан, дориларнинг бадҳазм ҳидларидан кейин эркин қушдай, енгил нафас олади.

У Котькага қараб кулади, соғлом қўли билан уни ерга йиқитади, у билан курашар экан, Никодимга миннатдорчилик билан қарайди.

— Никодим Михайлович,— сўрайди Серёжа,— сиз нима, ишингиздан жавоб сўраб келдингизми?

— Сўрадим!— дейди Никодим.— Ойингни жуда зарур иши чиқиб қолиб, у келолмади, мен бўлсам келишдим.

Серёжа яна унга қарайди, шу ойлар давомида у нечанчи бор унга қараши. Ҳа, йўқ. Никодим — ажойиб одам! У шинаванда одам, шинаванда одамлар эса доим ажойиб. Уларнинг кўзлари ҳам беғубор, доим очиқ, юзларидан эса доим нур оқиб туради. Никодимдаги бор хислатлар ана шундай. Қулоқлари бундан мустасно.

Одамларнинг қулоғи ҳар хил бўлиши мумкин. Ҳатто бу-
нақа бўлиши ҳам мумкин.

Серёжа Никодимнинг ёнига утиради ва Котькани
бағрига тортади. Кейин ўйлаб, аста-секин Никодимга
елкасини энгаштиради.

Никодим уни елкасидан қучоқлайди. Серёжа унга
янада кучлироқ энгашади.

Унга жуда ҳам яхши туюлади. Яхши бўлганда ҳам
ижойиб.

Пастда бензинли моторлар ҳаракатга келган. Мо-
торларнинг кучлари синаб қурилмоқда. Шунинг учун
ҳам уларнинг товушлари авжига чиқяпти. Бирин-кетин
моделлар осмонга кўтарилади, буидан мақсад майдонга
яна қулай вазиятда қўниш. Қимнинг модели узоқ учса,
ушаники яхши. Ишончли фюзеляж, қанотдан енгил. Уни
ясаган одамнинг кўзи ўткир, ҳисоблари аниқ. Чунки ҳар
бир метр узоққа учган моделда қиш бўйи қилинган меҳ-
нат маҳсули мавжуд. Серёжа самолёт моделининг қадр-
қимматини яхши билади. Самолётни узоқ вақт қурасан,
у бўлса охириги минутда учмайди-қўяди. Мотор ишла-
майди-қолади. Ёки бўлмаса самолёт корпусининг ҳисоб-
китобида хатоликка йўл қўйилади. Ана ўшанда кўринг,
қанча ташвиш, қанча хафачиликни. Ўзинг ўз қўлинг би-
лан ясаган қўшни ташлаб юборгинг, оёғинг остига олиб
роса тепкилагинг келади.

Моделлар бирин-кетин уча бошлади, Серёжа бўлса
ҳар бир моделга тикилиб қарайди. Ана, бир текис уч-
моқда, баландликка тўғри кўтарилмоқда, демак, ҳамма-
си жойида. Жимликда мотор тиқирлайди, кейин жим
бўлиб қолади. Бензин тамом бўлди. Лекин модель қула-
майди. У бир текисда учиб бораверади. Бу ҳаво. Ҳаво
оқими. Кўзга кўринмас ҳаво оқими моделининг тушишига
йўл қўймаяпти.

Серёжа эҳтиёткорлик билан Никодимнинг қўлини
туртади. Ва бирдан шивирлаган овозни эшиттади:

— Сергей!— пичирлайди унга энгашиб Никодим.—
Серёжа! Менинг ўғлим бўлишни истайсанми?

Серёжа кескин унга ўгирилади.

— Бу қандай гап?— дейди у.— Қандай қилиб?

— Мен сени ўғил қилиб оламан. Сен менинг ўғлим
бўласан...

Сергей Никодимга кўзларини катта-катта очиб қа-
райди.

Фикрлар унинг миясидан тўфон тезлигида ўтиб бормоқда. Бу фикрларда ҳамма нарса: қўрқинч, қўлгула, гумон, қувонч, шубҳа бор.

Лекин ҳозир шу атрофда нима бўлаётган бўлса, ўша нарса унинг хаёлини чулғаб олган.

Аэродром, капалаклар, Никодим, қуёшнинг иссиқ шуъласида учаётган моделлар, Котька — Серёжанинг хаёлини чулғаб олган. Уни ҳаётдаги бор бахт чулғаб олгандек, бу бахт унинг учун ҳаводай зарур, шу дақиқаларда бошқа нарса тўғрисида ўйламайди.

— Истайман! — дейди у Никодимга. Ва гўё ўзини гирдобга ташлагандай чин юракдан бу сўзни қайтаради: — Истайман! Истайман! Истайман!

6

Август. Ҳаво дим. Теракларнинг ва акация дарахтларининг баргларини қалин чанг қоплаган: бу кўпдан бери ёмғир бўлмагани нишонаси.

Серёжадан гипсни ечишди. Қўлларни асли ҳолига тушиб, соғайиб кетди. Фақат бир оз озган, энди уни ҳаракатга келтириб, чиниқтириш лозим.

Серёжа ҳар кунни даволаш гимнастикаси хонасига боради. Бармоқларини қимирлатади, қўлларини йиғидади ва чўзади, уни иложи борича бураб кўради. Қолган бўш вақтларини дарё бўйида ўтказиши.

Понти билан биргаликда ниқобни кийишади ва трубкани тақиб, эртадан кечгача сувда сузишгани сузишган. Шўнғишади, сузишади, ким сувнинг тагида узоқ вақт бўлишини, ким нафас олмасдан сувнинг тагида узоққа шўнғиб боришини аниқлашади.

Ўрмон ортидаги спорт аэродромида парашютчилар осмондан сакрашади. Мотори гувиллаб, аста-секин юқорига интилаётган АН-2 самолётининг қарағай дарахтлари ортидан кўтарилаётганини Серёжа кўриб турибди. Парашют очила бошлади, унинг кетидан яна бири, яна бири очилади ва ўрмон ортида кўздан ғойиб бўлади, самолётлар яна осмонга кўтарилади ва парашютларни бири-кетин ташлай бошлайди.

Серёжа белигача сувда турибди, Понтининг оёқлари сувда жимиллаб турганини кўради, яна ўша ҳақда, яна ўша ҳақда ўйлайди...

Бу ўшанда бўлганди — авиомодель мусобақалари ўт

ган ажойиб кунда. Серёжа ғоят бахтли эди, бахтли бўлганда ҳам чинакам бахтли эди, бунинг устига Никодим ҳам ўз сўзини айтди... Серёжа рози бўлди. Бунга ҳеч қандай шубҳа қолмади, умуман нимасини айтиш мумкин,— ахир у энди рози-ку, лекин гап бунда эмас.

Ўша авиомодель мусобақаларида, яна бир воқеа содир бўлганди. Никодим учун Серёжа уялиб қолди.

Ҳаммаси гуё атайлаб қилингандай бўлди. Моделлар бири-кетини уча бошлашди, ниҳоят, орзиқиб кутилган дақиқалар келди: старт майдонига ўзининг янги самолёти билан Роберт чиқди.

Бошланишида ҳамма нарсаси жойида бўлди. Роберт самолёт пирпирагини айлантириб юборди, мотор куч билан, қаттиқ чинқириб ҳаракатга келди. Самолёт бир текис тезликда баландликка кўтарилди бошлади.

— Кўряпсизми?— қичқирди Серёжа Котька билан Никодимга.— Кўряпсизми?!

Қизил самолёт дадиллик билан ҳавони ёриб олган интилди, кейин кутилмаганда тезликини кескин ошириб юқорига кўтарилди бошлади, деярли тик кўтарилди, кўринишдан моделининг бирор қисми яхши ишламасди, моторнинг овози беухшов, чинқириб, титраб чиқди, кейин самолёт истар-истамас ён томонга оғди ва бирдан пастга қараб шўнғиди. Шўнғиганда ҳам тўғри улар ўтирган томонга қараб туша бошлади.

Серёжа қизил самолётга қараб турарди, қараб турган ҳам Котькани қўли билан туртарди, лекин Котька жойидан кетмади, уларга одамлар ниманидир айтиб қичқиришарди, шунда Серёжа ўзининг суянчигини йўқотди. У йиқилди. Йиқилганда жойида нимадир синди ва ҳамма нарсаси тинди-қўйди.

Серёжа қизил самолётнинг ўт устига шўнғиб санчилиб қолганини ва у томон Робертнинг югуриб келаётганини кўрди.

Кейин Никодимнинг ҳам кетаётганини кўрди. У Серёжадан ва Котькадан йигирма метрча орқада турарди, ниқайиб ҳар томонга қарар ва аҳмоқона сўзлар билан сўкинарди. Серёжани худди электр токи ургандай бўлди. Никодим уларнинг олдидан қочиб кетганди! Қочганди ҳам уларни қолдириб қочди! Серёжа ўзини Никодимга суяб ўтирарди, кейин ўз суянчигини йўқотиб йиқилди... Улар тез орада касалхонага жўнашди, чунки қайтадиган вақт бўлганди, улар аэродромдан қўл келиб